

Een Britse held met een Nederlands tintje

Een analyse van Nederlandse pamfletten en prenten over de hertog van Marlborough
(1702-1713)

Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-OB-83.205.

Bachelorscriptie

Jack Veraart, 3650227

Cursustitel: Wereldoorlog 0.1

Docent: David Onnekink

Inhoudsopgave

• Verantwoording	3
• Inleiding	4
• Methodologie	
▪ Pamfletten en prenten	6
▪ Methode van onderzoek	9
▪ Opbouw van de hoofdstukken	11
• Hoofdstuk 1. ‘From zero to hero’	13
<i>Nederlandse beeldvorming van Marlborough gedurende de jaren 1702-1706</i>	
▪ De onbekende opperbevelhebber	16
▪ Volksheld nummer één	17
▪ ‘Een Romeinse held’	19
▪ Een symbool van eenheid	23
▪ De spot gedreven met de vijand	24
▪ Drie voorbeelden van ‘volksvreugde’	26
• Hoofdstuk 2. Een negatief beeld	29
<i>Nederlandse beeldvorming van Marlborough gedurende de jaren 1706-1710</i>	
▪ Vorst Marlborough	32
▪ De Spaanse Successieoorlog als een spelletje	33
▪ Een vergelijking tussen de populariteit van Marlborough en prins Friso	34
▪ Een Britse held	37
▪ Het afbeelden van overwinningen	39
• Hoofdstuk 3. Het Engels verraad en de Vrede van Utrecht	44
<i>Nederlandse beeldvorming van Marlborough gedurende de jaren 1710-1713</i>	
▪ Een gevoel van ongelof	45
▪ Een bezoek aan Maastricht	46
▪ Een redevoering over de Vrede van Utrecht?	47
• Hoofdstuk 4. Publieke opinie	
<i>Een nuancering van de behandelde pamfletten en prenten</i>	
▪ De rol van de ‘Nederlandse overheid’	48
▪ Censuur?	51
• Conclusie: een Britse held met een Nederlandse tintje	52
• Literatuurlijst	55

Verantwoording

In de vroegmoderne tijd was het zeer gebruikelijk dat edellieden bekend stonden onder hun adellijke naam. Dit was ook zo in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. John Churchill, de persoon waarover deze scriptie gaat, werd in de Republiek daarom het vaakst (de hertog van) Marlborough genoemd. De naam John Churchill (in een enkel geval in de Republiek verbasterd tot Jan of Johan Churchill) werd slechts zelden in Nederlandse pamfletten en prenten gebruikt. De naam Marlborough kwam het vaakst voor, maar werd op verschillende manieren gespeld en (naar alle waarschijnlijkheid) uitgesproken. Soms werd zijn naam met een h geschreven, soms zonder en soms zelfs geheel in het Frans, namelijk als Marlbourg (in enkele gevallen ook Marlebourg of Marlenbourg). Het kwam zelfs voor dat er in hetzelfde pamflet verschillende varianten werden gebruikt. In dit essay zal ik de naam Marlborough aanhouden. In de citaten zullen echter andere varianten van zijn naam voorkomen.

Ook de namen van veldslagen uit de Spaanse Successieoorlog (1702-1713) zijn in de loop der eeuwen veranderd. De belangrijkste veldslagen uit de Spaanse Successieoorlog, zoals wij deze heden ten dage kennen, zijn: Blenheim (1704), Ramillies (1706), Oudenaarde (1708) en Malplaquet (1709). Bovenstaande namen zijn van oorsprong de Engels/Franse benamingen voor deze slagen. Naar verloop van tijd zijn deze slagen ook in Nederland zo bekend komen te staan. In deze scriptie zal ik daarom deze namen aanhouden. In de vroegmoderne tijd werden voor de Slag bij Blenheim en die van Malplaquet echter andere namen gebruikt. Voor de Slag Blenheim werd de naam Höchstädt het vaakst gebruikt. Voor de Slag bij Malplaquet werd stevast de Slag bij Bergen gebruikt. In enkele citaten zullen deze namen voorkomen. Voor alle slagen geldt daarnaast, net zoals bij Marlboroughs naam, dat in de citaten de spelling soms verschilt.

Inleiding

De naam 'Marlborough' zal velen in Nederland niet bekend voorkomen. Dit komt, omdat deze naam onlosmakelijk verbonden is aan de Spaanse Successieoorlog (1702-1713). Deze oorlog is de boeken ingegaan als de oorlog waarin de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden zijn positie als (Europese) grootmacht verloor.¹ Vanwege dit negatieve imago hebben Nederlandse historici van oudsher maar weinig aandacht voor deze episode in de Nederlandse geschiedenis. Hierdoor is Marlborough, de Britse generaal die voor het grootste deel van de Spaanse Successieoorlog het bevel voerde over een gecombineerd Brits-Nederlands leger, in de Nederlandse geschiedschrijving in een verdomhoekje terechtgekomen.

In tegenstelling tot in Nederland is Marlborough in Groot-Brittannië een veel bekender persoon. De reden hiervoor is precies het tegenovergestelde van het Nederlandse geval. Daar waar de Vrede van Utrecht, de vrede die in 1713 een einde maakte aan de Spaanse Successieoorlog, in Nederland grotendeels negatieve gevoelens teweeg brengt, is dit in Groot-Brittannië wel anders. De Vrede van Utrecht markeert volgens veel Engelse historici namelijk het moment dat Groot-Brittannië weer een grote (Europese) mogendheid werd.² Het betere imago dat de Vrede van Utrecht in Groot-Brittannië geniet, heeft tot gevolg gehad dat er daar, in tegenstelling tot in Nederland, tot op de dag van vandaag meer aandacht is voor de Spaanse Successieoorlog. Daar Marlborough een zeer grote rol had in deze oorlog is er in Groot-Brittannië ook veel meer aandacht voor hem.

De meeste boeken die over Marlborough zijn verschenen, behandelen voornamelijk het militaire aspect. Marlborough wordt vooral neergezet als een van de grootste generaals die Groot-Brittannië ooit heeft gekend. Volgens een in 2009 verschenen boek van de (militaire) historicus Richard Holmes was Marlborough zelfs '*Britain's Greatest General*'.³ Naast het militaire aspect is ook het politieke aspect van Marlboroughs leven in de Engelse geschiedschrijving vrij uitvoerig bestudeerd. De befaamde biografie van Winston Churchill, zelf een afstammeling van Marlborough, waarvan de eerste druk uit 1933 stamt en een vijftig jaar later verschenen boek van J.R. Jones zijn de twee bekendste voorbeelden daarvan.⁴

Ook de laatste jaren is er nog steeds aandacht voor (de politieke kant van) Marlboroughs leven. In 2012 is er bijvoorbeeld een bundeling van twaalf verschillende artikelen gepubliceerd met de titel: *Marlborough, Soldier and Diplomat*.⁵ In navolging van Jones is Marlborough in deze bundel niet slechts een generaal, maar ook onder andere een diplomaat. In een van de artikelen in deze

¹ D. Onnekink en R. de Bruin, *De Vrede van Utrecht* (Hilversum 2013) 98-101.

² Onnekink & Bruin, *Vrede van Utrecht*, 110.

³ R. Holmes, *Marlborough, Britain's Greatest General* (New York 2009).

⁴ W. S. Churchill, *His life and times* (Chicago 2002);

J.R. Jones, *Marlborough* (Cambridge 1993).

⁵ J.B. Hattendorf (ed.), *Marlborough: soldier and diplomat* (Rotterdam 2012).

bundel wordt Marlborough zelfs een hoveling, een officier, een politicus en een diplomaat genoemd.⁶ In deze bundel wordt tevens de Engelse beeldvorming van Marlborough behandeld. Tot dan toe werd dit vaak slechts in de marge behandeld.

Twee artikelen uit deze bundel gaan specifiek over de Engelse beeldvorming van Marlborough. Een van deze artikelen is geschreven door Tony Claydon. In dit artikel beschreef Claydon hoe Marlborough in Engelse pamfletten en kranten werd beschreven.⁷ Het andere artikel is geschreven door Richard Johns. Hij beschreef hoe Marlborough afgebeeld werd in de Engelse kunst.⁸ Wat betreft de Engelse beeldvorming van Marlborough is de laatste tijd dus al het een en ander verschenen. Er valt echter veel meer onderzoek te doen. Een (al) in 1975 uitgegeven boek van Richard D. Horn toont dit aan. In dit boek gaf Horn voor alle pamfletten die betrekking hebben tot Marlborough en verschenen zijn in de periode 1688-1788 een kleine samenvatting.⁹ Bijna 600 pamfletten worden in dit boek besproken. Horn hoopte waarschijnlijk dat dit historici zou aanzetten om deze pamfletten te bestuderen, maar dit is tot de dag van vandaag (vrijwel) niet gebeurd.

Wat betreft de Nederlandse beeldvorming van Marlborough is het nog droeviger gesteld. Noch in de zojuist beschreven bundel, noch in een ander boek wordt dit behandeld. Dit terwijl dat toch zeker mogelijk is en ook zeker de moeite waard kan zijn. Marlborough was immers toch echt de leider van een gecombineerd Brits-Nederlands leger, niet slechts dat van een Brits leger. Er valt wel degelijk een Nederlands verhaal over Marlborough te vertellen, maar dit wordt zelden (uitgebreid) gedaan. Dit haat in de (Nederlandse) geschiedschrijving wil ik met deze scriptie invullen. In tegenstelling tot Claydon en Johns zal ik mij richten op pamfletten en prenten, oftewel zowel op geschreven materiaal als op beeldmateriaal. Er is veel onduidelijk over wat nu pamfletten en prenten precies zijn. Ik zal daarom deze problematiek eerst behandelen.

⁶ J. B., Hattendorf, 'Courtier, Army Officer, Politician and Diplomat. A Biographical sketch of John Churchill, first Duke of Marlborough', in: J.B. Hattendorf (ed.), *Marlborough: soldier and diplomat* (Rotterdam 2012).

⁷ T. Claydon, 'A European general in the English press. The print image of Marlborough in the Stuart realms', in: J.B. Hattendorf (ed.), *Marlborough: soldier and diplomat* (Rotterdam 2012).

⁸ R. Johns, 'The British Caesar. John Churchill, 1st Duke of Marlborough, and the visual arts', in: J.B. Hattendorf (ed.), *Marlborough: soldier and diplomat* (Rotterdam 2012).

⁹ R. D. Horn, *Marlborough : a survey : panegyrics, satires and biographical writings, 1688-1788* (New York 1975).

Methodologie

Pamfletten en prenten

Met de vraag wat pamfletten en prenten precies zijn, hebben veel historici geworsteld. Omdat beide termen problematisch zijn, zal ik beginnen met de term pamflet. De voornaamste reden waarom het moeilijk is om een definitie voor deze term te geven, is omdat het een anachronistische term is. In een poging om verschillende verzamelingen teksten te catalogiseren, werden in de negentiende en twintigste eeuw teksten die veel 'overeenkomsten' vertoonden onder een noemer gebracht. Deze teksten noemen wij sindsdien pamfletten.¹⁰ In de vroegmoderne Republiek werd deze term echter niet gebruikt. In de vroegmoderne Republiek sprak men onder andere van libellen, maren, paskwillen, blauwboekjes, briefjes en boekjes.¹¹

Dat er zo veel verschillende termen waren, duidt er al op dat deze 'overeenkomsten' tegenvallen. In een boek uit 2011 heeft Roeland Harms gepoogd een onderscheid te maken tussen verschillende genres. Hij maakte het onderscheid tussen zeven verschillende genres. Dit waren: nieuwsberichten, gedichten/liederen, dialogen, verhandelingen, prenten met tekst, brieven en overheidspublicaties.¹² Hieruit blijkt dat pamfletten zeer uitlopend materiaal zijn. Een algemene consensus over een definitie is er dan ook niet. In het boek van Harms worden twee definities gegeven.¹³ De ene is de traditionele, die volgens Harms het meest gehanteerd wordt, en de ander is een definitie die door Harms zelf verzonnen is.

Volgens Harms is de meest gebruikte (traditionele) definitie voor een pamflet: 'gedrukte teksten die direct of indirect betrekking hebben op politiek-actuele kwesties'. Harms eigen definitie luidt als volgt: 'Pamfletten (of vlugschriften, zoals ze ook bekend staan) zijn meestal- maar niet altijd- gedrukte, niet-periodieke teksten, van een geringe omvang en met een persuasieve inhoud die betrekking hebben op de actualiteit'. Beide definities, alhoewel zeker niet slechter dan andere definities, laten te wensen over. Er blijft zeer veel onduidelijk over wat nu precies pamfletten zijn. Craig Harline, de historicus die in 1987 het startschot gaf tot deze discussie noemde het daarom in een bundel uit 2010, waarin hij in het voorwoord aan bod komt, een 'tiresome discussion'.¹⁴ Tenzij we pamfletten opsplitsen in verschillende categorieën zullen we waarschijnlijk nooit een goede definitie kunnen geven. Daarvoor is het materiaal te veelzijdig.

Harms classificeerde prenten met tekst als een apart genre.¹⁵ In verschillende catalogi,

¹⁰ R. Harms, *Pamfletten en publieke opinie: massamedia in de zeventiende eeuw* (Amsterdam 2011) 14.

¹¹ F. Deen, D. Onnekink, M. Reinders (ed.), *Pamphlets and politics in the Dutch Republic* (Leiden 2010) 10.

¹² Harms, *Pamfletten en publieke opinie*, 30.

¹³ Ibidem, 14.

¹⁴ Deen, *pamphlets and politics*, 32.

¹⁵ Harms, *Pamfletten en publieke opinie*, 20.

waaronder de Knuttel-catalogus, de grootste pamflettenverzameling van Nederland, zijn deze prenten echter opgenomen als pamfletten. Dit brengt mij tot de vraag of er een onderscheid is tussen de twee. Definities voor pamfletten laten te wensen over, maar raar genoeg bestaat er, zover ik heb kunnen vinden, geen definitie van de term prent. Toch is er een verschil, wat de meeste mensen niet zal verbazen. Over het algemeen wordt met een pamflet tekst bedoeld en met een prent een illustratie. Zeer vaak kwam echter een combinatie van de twee voor. Vandaar dat Harms hier een apart genre van maakte. In veel gevallen zijn hierdoor de term pamflet en prent (enigszins) inwisselbaar. In dit essay zal ik de term pamflet gebruiken wanneer overwegend tekst aanwezig is en de term prent wanneer dit beeldmateriaal is.

Wat kunnen pamfletten en prenten ons vertellen? Vroeger werden pamfletten en prenten vaak afgedaan als propaganda. Pamfletten en prenten konden daarom, zo werd gedacht, niet gebruikt worden als historische bron.¹⁶ Dit verklaart waarom er lange tijd vrijwel geen pamflettenonderzoek is gedaan. Verschillende hedendaagse historici hebben een andere mening. Zij menen dat pamfletten en prenten de 'publieke opinie' zouden weergeven. Dit is een vrij problematisch begrip. Volgens Jürgen Habermas zou rond 1700 hetgeen hij de 'publieke sfeer' noemde, dat in feite overeenkomt met de 'publieke opinie', in Engeland zijn ontstaan.¹⁷ Hij omschreef dit als een ruimte, waarin burgers vrij konden discussiëren. Volgens Willem Frijhoff en Marijke Spies zou er ook in de zeventiende eeuw een debatcultuur in de Republiek hebben bestaan.¹⁸ Pamfletten en prenten zouden deze discussiecultuur weerspiegelen.¹⁹

In beide standpunten (propaganda versus publieke opinie) zit een kern van waarheid. Pamfletten en prenten werden zowel voor commerciële als ideologische motieven vervaardigd.²⁰ Zowel pure (betaalde) propaganda als (ideologische) uitingen van een debat kwamen voor. Een combinatie van de twee was niet ondenkbaar. Sterker nog het kwam waarschijnlijk vaak voor. Vaak is het, mede doordat veel auteurs (en uitgevers) zowel ideologische als commerciële motieven hadden, niet duidelijk of een pamflet of prent nu propaganda is of niet. Dit komt mede omdat pamfletten en prenten vaak (overduidelijk) opiniestukken zijn. Pamfletten en prenten zijn vrijwel altijd bedoeld om te overtuigen. Het bracht de historicus A.J.P. Taylor tot de stelling: 'A pamphlet is argument or it is nothing'.²¹ Voorzichtigheid is geboden, want pamfletten en prenten geven een gekleurde voorstelling van de werkelijkheid.

Of pamfletten en prenten nu propaganda waren of niet, er zijn aanwijzingen dat veel Nederlanders met pamfletten en prenten in aanraking kwamen. In de introductie van de bundel

¹⁶ Ibidem, 17.

¹⁷ Onnekink & Bruin, *Vrede van Utrecht*, 48.

¹⁸ W. Frijhoff & M. Spies, 1650. *Bevochten eendracht* (Den Haag 2000) 218-224.

¹⁹ Frijhoff & Spies, *Bevochten eendracht*, 221-222.

²⁰ Deen, *pamphlets and politics*, 20.

²¹ Ibidem, 12.

‘pamphlets and politics in the Dutch Republic’, verschenen in 2010, gaven Femke Deen, David Onnekink en Michel Reinders aan dat de Republiek (vrijwel) aan alle voorwaarden voldeed voor een ‘pamphlet state par excellence’.²² Een hoge urbanisatiegraad, hoge geletterdheid, hoge lonen, veel (indirecte) politieke participatie van de bevolking, veel drukpersen en uitgevers. Dit zijn enkele van de karakteristieken van de Republiek die deze staat in definitie een ‘pamflettenstaat’ zou maken.

In principe klopt deze these in grote mate. Elk jaar verschenen er honderden pamfletten en prenten in de Republiek.²³ Er was een zeer grote markt voor. De kans dat Nederlanders in aanraking met pamfletten en prenten kwamen, wordt vergroot doordat pamfletten en prenten onder andere (betrekkelijk) goedkoop waren.²⁴ Daarnaast moet er rekening gehouden worden met wat wel het ‘multiplier effect’ wordt genoemd.²⁵ Op openbare plekken werden pamfletten en prenten voorgelezen en bediscussieerd. Daarnaast werden pamfletten en prenten doorverkocht, aan elkaar geleend, in enkele gevallen in testamenten nagelaten en tevens (illegaal) gekopieerd. Voor pamfletten en prenten zou het ‘multiplier effect’ tussen de 5 en de 50 (personen) liggen. De reikwijdte was dus groter dan slechts degene die het pamflet of prent kocht.

In de zojuist besproken bundel wordt tevens een nuancering aangebracht in de stelling dat veel Nederlanders in de vroegmoderne tijd in aanraking kwamen met pamfletten en prenten. Zo vragen de auteurs zich verschillende relevante vragen af. Vragen die zij zich stellen zijn: betekent het dat als men kan lezen, zij ook de behoefte hebben om een pamflet te lezen? Betekent het dat als een pamflet goedkoop is, deze ook gekocht wordt? Of wat zegt een hoge oplage ons? Weten we daarmee wie deze pamfletten lazen?²⁶ Volgens Harline waren pamfletten bedoeld voor ‘Jan Everyman’²⁷, ofwel de gewone man, maar was dit wel zo? Zelfs al zou dit zo zijn, slaagden pamfletten en prenten er dan in hun publiek te beïnvloeden? Vragen die helaas niet met zekerheid beantwoord kunnen worden. Ondanks dat er sinds het verschijnen van Harlines boek in 1987 veel onderzoek naar pamfletten is gedaan en ons dit zeker meer inzicht heeft gegeven, blijft zeer veel onduidelijk.

Al bij al zijn er aardig wat kanttekeningen te plaatsen bij het gebruik van dit materiaal. Waarom dan toch dit materiaal gebruiken? De reden hiervoor is zeer simpel. Pamfletten en prenten, hoeveel kanttekeningen er ook aan mogen kleven, zijn naast kranten het enige materiaal dat wij ter onze beschikking hebben om de Nederlandse beeldvorming van Marlborough te achterhalen. Er is (vrijwel) geen ander materiaal beschikbaar. We moeten er maar vanuit gaan dat het beeld dat in pamfletten en prenten naar voren komt ook het beeld was dat de meeste Nederlanders hadden. Het lijkt erop dat dit het geval was, maar zekerheid valt hierover helaas niet te geven. Dan rest mij de

²² Ibidem, 11.

²³ Onnekink & Bruin, *Vrede van Utrecht*, 50.

²⁴ Deen, *pamphlets and politics*, 23.

²⁵ Ibidem, 27.

²⁶ Ibidem, 11.

²⁷ C.E. Harline, *Pamphlets, printing, and political culture in the Early Dutch Republic* (Dordrecht 1987) 25.

vraag: waarom überhaupt een studie aan de Nederlandse beeldvorming van Marlborough wijden?

Volgens Donald Haks kenmerkte de Republiek zich, ten tijde van de Spaanse Successieoorlog, door (schijnbare) consensus.²⁸ Van een echt debat was in de Republiek volgens hem, in tegenstelling tot in Groot-Brittannië, geen sprake. Aan de hand van deze scriptie wil ik deze these toetsen.

Marlborough was, in grote mate, de belichaming van de Spaanse Successieoorlog. Het lijkt me daarom aannemelijk dat een eventueel Nederlands debat over de oorlog zijn consequenties op het beeld van Marlborough zou hebben gehad. Dit was in Groot-Brittannië wel het geval. Indien er een (schijnbare) consensus naar voren komt, zal ik proberen te achterhalen waarom dit zo was. Waren de Nederlanders werkelijk voor deze oorlog of werden zij monddood gemaakt?

Methode van Onderzoek

Veel historici beschouwen de catalogus van W.P.C. Knuttel representatief voor wat er in de Republiek tijdens de vroegmoderne tijd aan pamfletten verscheen.²⁹ Deze pamflettenverzameling, bestaande uit ongeveer dertigduizend pamfletten die in de periode 1486-1853 zijn verschenen, is de grootste van Nederland. Net als Deen, Onnekink en Reinders ben ik van mening dat het fout is om te suggereren dat Knuttel zo'n beetje alles wel bevat. Deen, Onnekink en Reinders wijzen erop dat er veel meer Nederlandse pamflettenverzamelingen zijn, waaraan historici ook aandacht zouden moeten besteden.³⁰ Naast de Knuttelcollectie zijn er in Nederland ook nog onder andere de collecties Van Tiele, Petit, Van der Wulp, Zijlstra, Rogge, Van Alphen, en Van Sommeren. Al deze collecties bestuderen zou te veel zijn voor deze casus. Ik heb er desondanks voor gekozen om naast Knuttel³¹, de pamflettenverzameling die in het geval van een Nederlandse pamflettenstudie niet te negeren valt, ook de collectie Van Alphen³² te bestuderen.

Nadat ik deze pamfletten bestudeerd had, vond ik nog steeds dat ik niet een volledig beeld had van de Nederlandse beeldvorming van Marlborough. Ik heb er daarom voor gekozen om ook prenten te bestuderen. Het Rijksmuseum en, vreemd genoeg, het British Museum hebben beide een zeer grote Nederlandse prenten/pamflettenverzameling. Deze verzamelingen zullen in deze scriptie gebruikt worden. Dat geen enkele pamflettenstudie melding maakt van deze zeer grote prenten/pamfletten-verzamelingen, die beide musea hebben (vooral het Rijksmuseum), vind ik zeer opmerkelijk. Te meer, omdat een groot aantal van deze prenten ook tekst bevatten. Het is de reden

²⁸ D. Haks, 'War government and the news. The Dutch Republic and the War of the Spanish Succession, 1702-1713', in: J. Koopmans (red.), *News and Politics in Early Modern Europe (1500-1800)* (Leuven 2005), 167-184.

²⁹ C.W., Dingemans, *Rap van tong, scherp van pen. Literaire discussiecultuur in Nederlandse praatjespamfletten (circa 1600-1750)* (Hilversum 2008) 22;

Harms, *Pamfletten en publieke opinie*, 14.

³⁰ Deen, *pamphlets and politics*, 13.

³¹ W.P.C. Knuttel, *Catalogus van de pamfletten-verzameling berustende in de Koninklijke Bibliotheek, derde deel 1689-1713* (S' gravenhage 1900).

³² G.A. van Alphen, *Catalogus der Pamfletten van de Bibliotheek der Rijksuniversiteit te Groningen 1542-1853* (Groningen 1944).

dat ik niet goed weet of ik deze verzamelingen nu prenten of pamflettenverzamelingen moet noemen. Omdat het meeste materiaal dat deze musea hebben beeldmateriaal is, zou de term prentenverzameling waarschijnlijk het meest op zijn plek zijn.

Prenten worden helaas weinig door historici bestudeerd. Historici richten zich vaak het liefst op tekst. Beeldmateriaal is meer het terrein van kunsthistorici, maar zij richten zich veel liever op schilderijen dan op prenten. Al met al worden prenten niet vaak gebruikt in historische studies. In het geval van een studie naar beeldvorming is het echter een grote fout is om geen beeldmateriaal te gebruiken. Het bestaan van zo veel prenten, voor elke slag zijn er bijvoorbeeld meerdere prenten te vinden, duidt erop dat voor dit beeldmateriaal, net zo goed als voor het materiaal dat slechts of overwegend tekst bevat, een grote markt was. Het behoort net zo goed als de tekst, en nog beter in vergelijking en in context met deze tekst, bestudeerd te worden. Alleen zo kunnen we een volledig beeld van beeldvorming krijgen.

Twee eisen heb ik aan de pamfletten en de prenten gesteld. Het materiaal moet (1.) vervaardigd zijn tijdens de Spaanse Successieoorlog en (2.) een verwijzing bevatten naar Marlborough. Volgens een bundel uit 2006 kunnen pamfletten vanuit vier verschillende disciplines benaderd worden.³³ Harms vatte deze disciplines kort samen tot: het politiek-historisch perspectief, het literair-historisch perspectief, het boek-historisch perspectief en het kunsthistorisch perspectief. Harms merkte op dat in deze bundel geen poging werd ondernomen om deze disciplines te verenigen tot een interdisciplinair onderzoek.³⁴ Dit zou volgens Harms wel moeten, want zo somt hij op: 'vlugschriften (pamfletten en prenten) zijn alles tegelijkertijd: propaganda, literatuur, een handelsproduct en soms een visuele verbeelding'.³⁵ Daarnaast is er vaak een sterke interactie. Ook ik meen dat een interdisciplinaire benadering van pamfletten de juiste zou zijn. Desondanks zullen niet al deze disciplines in dit essay uitgebreid aan bod komen. Dit komt omdat niet al deze disciplines evenveel van belang zijn voor dit onderzoek.

In deze scriptie zal ik mij vooral richten op tekst en afbeeldingen. Ik zal daarom vooral het literair-historisch en het kunsthistorisch perspectief gebruiken. Dit ligt in het geval van deze studie zeer voor de hand. In de eerste plaats wil ik in deze scriptie beschrijven hoe Marlborough in Nederlandse pamfletten en prenten beschreven en afgebeeld werd. Ik zal daarnaast ook ingaan op de rol van de 'Nederlandse overheid' (hiermee bedoel ik de overheid in enge zin, dus van de steden en staten tot de Staten-Generaal). Het politiek-historisch perspectief zal daarom ook, zij het minder dan eerdergenoemde perspectieven, behandeld worden. Het boek-historisch perspectief zal vrijwel niet behandeld worden. Het commerciële aspect van pamfletten en prenten, hoe interessant dit ook

³³ J. De Kruif, M.M. Drees, J. Salman, ed., *Het lange leven van het pamflet: boekhistorische, iconografische, literaire en politieke aspecten van pamfletten 1600-1900* (Hilversum 2006).

³⁴ Harms, *Pamfletten en publieke opinie*, 14.

³⁵ *Ibidem*, 21.

mogen zijn, is niet erg interessant voor dit onderzoek.

Opbouw van de hoofdstukken

Deze scriptie is ingedeeld in vier hoofdstukken. In de eerste drie hoofdstukken zal chronologisch de periode 1702-1713 behandeld worden. Het eerste hoofdstuk behandelt de periode 1702 tot 1706, het tweede de periode 1706 tot 1709 en het derde de periode 1710 tot 1713. De reden dat ik voor deze periodes heb gekozen, is omdat rond 1706 en 1709/10 de Nederlandse beeldvorming van Marlborough enigszins omsloeg. In hoofdstuk twee en drie is er een kleine overlapping, omdat in 1706 Marlborough zich aan de ene kant op het toppunt van zijn populariteit bevond, maar aan de andere kant het beeld dat de Nederlanders van Marlborough hadden in negatieve zin omsloeg. De periodes die ik heb gekozen, zijn over het algemeen in overeenstemming met de historiografie. Jones gebruikte bijvoorbeeld ongeveer dezelfde periodes.

De titel die ik in deze scriptie aan hoofdstuk een heb gegeven, is de Engelse uitdrukking (waarvan helaas geen mooie Nederlandse equivalent bestaat): *'from zero to hero'*. De titel van dit hoofdstuk suggereert al dat dit hoofdstuk uiteenvalt in een 'zero' en een 'hero' periode. De 'zero' periode omvat de jaren 1702-1704 en de 'hero' periode 1704-1706. De reden dat ik dit hoofdstuk uiteen laat vallen in 1704 is, omdat in dit jaar het Nederlandse beeld van Marlborough duidelijk omsloeg. De reden dat ik er niet voor heb gekozen om de periode 1702-1704 en 1704-1706 apart te behandelen, is omdat het eerste hoofdstuk dan zeer klein zou zijn. Er valt over de periode 1704-1706 veel meer te zeggen, omdat er veel meer materiaal over beschikbaar is.

Het tweede hoofdstuk van deze scriptie heb ik de allesomvattende titel 'een negatief beeld' gegeven. Tot 1709 volgt de populariteit van Marlborough in Nederland in grote mate zijn populariteit in Engeland. Dit wordt onder andere in Jones boek goed beschreven. De samenvattingen die Horn gaf voor de Engelse pamfletten die in de jaren 1702-1709 verschenen, bevestigen dit beeld.³⁶ Opmerkelijk is dat ook het aantal pamfletten en prenten dat in de periode 1702-1709 in Engeland en de Republiek over Marlborough verscheen, in relatieve zin, vergelijkbaar zijn. De nadruk moet wel gelegd worden op relatief, want in Engeland verschenen er veel meer pamfletten en prenten over Marlborough, die immers een Brit was, dan in de Republiek. Horn beschreef in zijn boek ongeveer 600 Engelse pamfletten die in de periode 1688-1788 zijn uitgegeven. Ongeveer 450 daarvan hebben betrekking tot de periode 1702-1713. Voor deze scriptie gebruik ik echter 'slechts' ongeveer 50 pamfletten en prenten. Dit is dus een beduidend lager aantal.

De selectie pamfletten en prenten, die ik in deze scriptie gebruik, zijn (natuurlijk) niet alle Nederlandse pamfletten en prenten die betrekking hebben tot Marlborough en vervaardigd zijn in de

³⁶ Ik bedoel niet de samenvattingen van alle individuele pamfletten, maar degene die hij als overzicht voor elk jaar geeft. Horn, *Marlborough*, 37, 101, 161, 233, 260, 292.

periode 1702-1713. Er zijn verschillende pamflettenverzamelingen die ik ongemoeid heb gelaten. Deze selectie geeft ons echter wel een goede impressie van de concentratie pamfletten en prenten die in de periode 1702-1709 in de Republiek verschenen. Hieruit blijkt dat deze veel overeenkomsten bevat met de concentratie van Engelse pamfletten. In de periode 1702-1703 verscheen er bijvoorbeeld zowel in de Republiek als in Engeland haast niets over Marlborough. Daarnaast zijn zowel in Engeland als in de Republiek 1704 en 1706 de jaren waarin het meeste over Marlborough verscheen. Het lijkt erop dat in de periode 1702-1709 de populariteit van Marlborough in Engeland en de Republiek niet zo heel veel van elkaar verschilde. Er zou echter grondiger onderzoek gedaan moeten worden om dit met zekerheid te zeggen. Met zekerheid kan ik echter zeggen dat dit na 1709 compleet veranderde.

Het derde hoofdstuk van deze scriptie heb ik de titel: 'het Engels verraad en de Vrede van Utrecht' gegeven. In deze periode raakte Marlborough zijn macht vrijwel volledig kwijt. Marlborough kwam in een zeer lastig parket te zitten en zijn populariteit in Engeland stortte vrijwel geheel in. In de Republiek was de situatie compleet anders. Dit heeft te maken met de Brits-Nederlandse verhoudingen die in deze periode een zeer grote deuk opliepen. In deze periode werd Marlborough weer zeer populair in de Republiek. In dit hoofdstuk zal ik verklaren waarom dit het geval is.

In het laatste hoofdstuk van deze scriptie zal ingegaan worden op de rol van de 'Nederlandse overheid' in betrekking tot pamfletten en prenten. In dit hoofdstuk zal een nuancering worden aangebracht in het beeld van Marlborough, zoals deze in de pamfletten en prenten naar voren komt. De vraag die in dit hoofdstuk centraal zal staan, is: was dit werkelijk het beeld dat de Nederlanders van Marlborough hadden? Deze vraag zal niet met een eenvoudige ja of nee beantwoord kunnen worden, maar ik vind toch dat ik deze problematiek moet aansnijden. Deze problematiek richt zich op de discussie of pamfletten prenten nu propaganda zijn of de publieke opinie weergeven. Indien de 'Nederlandse overheid' zich met prenten en pamfletten bemoeide, kunnen we dan wel van een 'publieke opinie' of 'publiek debat' spreken?

Aan het begin van de eerste drie hoofdstukken zal tevens de historische context van Marlboroughs leven behandeld worden. Zonder de historische context zijn de pamfletten en prenten haast niet te begrijpen. Na de historische context zal in kopjes de Nederlandse beeldvorming van Marlborough beschreven worden. In deze scriptie zal ik zowel beschrijven wat ik verwacht had tegen te komen in de pamfletten en prenten, als hetgeen natuurlijk voorkwam. Een verklaring voor de gebeurtenissen die ik niet in de pamfletten en prenten tegenkwam, zal in het laatste hoofdstuk worden gegeven. De reden dat ik pas zo laat in deze scriptie een verklaring hiervoor zal geven, is omdat dit zich richt op de discussie over het 'publieke debat'.

Hoofdstuk 1. 'From zero to hero'

Dat Marlborough in 1702 werd verkozen tot de opperbevelhebber van het Brits-Nederlandse leger had weinig te maken met zijn militaire kwaliteiten. Afgezien van twee campagnes aan het begin van de jaren 90' van de zeventiende eeuw, waarin Marlborough het bevel voerde over respectievelijk 3500 man en 6000 man, had Marlborough vrijwel geen ervaring als generaal.³⁷ Er waren veel ervarenere kandidaten, voornamelijk aan Nederlandse kant. Ouwerkerk, Slangenburg of bijvoorbeeld Athlone hadden veel meer militaire ervaring.³⁸ De Republiek begreep echter dat de opperbevelhebber van een gecombineerd Brits-Nederlands leger geen Nederlander kon zijn. Het moest een Engelsman zijn. Hieraan zat het voordeel dat hierdoor de Engelsen aan het Europese vasteland gecommiteerd zouden worden.³⁹ Het is om deze reden dat de Republiek uiteindelijk instemde met de keuze om Marlborough opperbevelhebber te maken.

Marlborough was echter niet de eerste keuze. Anna, koningin van Engeland, Ierland en Schotland van 1702-1714 (vanaf 1707 van Groot-Brittannië), had in eerste instantie haar man, George van Denemarken, het opperbevel willen schenken.⁴⁰ Dit viel echter niet in goede aard bij de Republiek. Daarom werd van deze keuze afgezien. Uiteindelijk bleven er twee kandidaten over. Dit waren Marlborough en Ormonde. Laatstgenoemde had, naast dat hij meer militaire ervaring had, het voordeel dat hij ook een Nederlandse connectie had met het Huis van Oranje-Nassau.⁴¹ Het werd desondanks Marlborough. Op papier was Marlborough misschien wel de minst geschikte kandidaat voor deze positie. De reden dat Marlborough toch gekozen werd, is omdat hij op goede voet stond met koningin Anna. Zijn vrouw Sarah Churchill was de hofdame van koningin Anna en had zeer veel invloed op haar. Dat Marlborough het opperbevel over het Brits-Nederlands leger kreeg, heeft voornamelijk met deze connectie te maken.

De Republiek ging akkoord met deze keuze, maar wel onder voorwaarden. Begrepen werd dat Marlborough in militaire termen een lichtgewicht was.⁴² Afgesproken werd daarom dat alle belangrijke beslissingen die Marlborough op het slagveld nam, goedgekeurd moesten worden door een Nederlandse generaal, die aanwezig was (van 1704 tot 1708 was dit Ouwerkerk, daarna was dit Tilly), en de gedeputeerde te velde. Zij konden Marlboroughs beslissingen vetoën. Daarnaast werd afgesproken dat Marlborough alleen het bevel mocht voeren over de Nederlandse troepen, wanneer

³⁷ Jones, *Marlborough*, 28.

³⁸ *Ibidem*, 56.

³⁹ *Ibidem*, 62;

A.J. Veenendaal, 'War of the Spanish Succession', in: J. Bromley (red.), *The New Cambridge Modern History VI: The Rise of Great Britain* (Cambridge 1970) 416.

⁴⁰ Jones, *Marlborough*, 62.

⁴¹ *Ibidem*, 58.

⁴² *Ibidem*, 62.

Engelse troepen aanwezig waren.⁴³ Deze clausule was toegevoegd om er zeker van te zijn dat Engeland zich zou committeren aan de oorlogsvoering in de Lage Landen. Door al deze maatregelen was Marlborough slechts nominaal opperbevelhebber van het Nederlandse leger.

Deze restricties zorgden in 1703 en in 1705 tot hevige disputen.⁴⁴ Dat deze restricties tot hevige disputen leidden, kwam vooral door de Nederlandse aard van oorlogsvoering, alsmede de Nederlandse oorlogsdoelen. Deze verschilde compleet van de oorlogswijze en doelen die Marlborough en Engeland voor ogen hadden. Marlborough was een generaal die graag het offensief voerde. Hij wilde zijn tegenstanders het liefst in een veldslag confronteren. Vandaar dat Marlborough een mobiele strategie hanteerde.⁴⁵ De Republiek was daarentegen enorm defensief ingesteld. Met het jaar 1672 in gedachten wilde de Republiek vooral dat zijn grenzen beschermd werden. De Nederlanders waren voornamelijk goed in belegeren en dat was precies wat de Republiek wilde doen. Marlborough was daarvan echter niet gediend, want dit gaat zeer traag.

Marlborough en Engeland hadden daarnaast veel grootsere oorlogsdoelen dan de Republiek. De Republiek had tijdens de Spaanse Successieoorlog eigenlijk maar een (vrij bescheiden) doel. De Republiek wilde een barrière in de Zuidelijke Nederlanden creëren, die de Republiek zou beschermen tegen Franse aanvallen.⁴⁶ Marlborough en Engeland wilden echter meer. Zij wilden onder andere bijvoorbeeld dat heel Spanje naar Karel III, de Oostenrijkse pretendent voor de Spaanse troon, zou gaan. De zin: *no peace without Spain*, dat in de periode 1704-1711 voor de Engelsen een vereiste voor vrede was, had zo uit Marlboroughs mond kunnen komen. De Republiek had zich op papier tevens hieraan gecommitteerd, maar in de praktijk interesseerde de Republiek dit veel minder.

De eerste echte grote disputen op het slagveld vonden plaats in 1703.⁴⁷ Mede hierdoor was dit een verloren jaar. Daar waar in 1702 onder andere Venlo, Stevensweert en Roermond heroverd werden, waren er vrijwel geen geallieerde overwinningen in 1703. 1704 was een heel ander verhaal. In dat jaar werd (onder andere) de Slag bij Blenheim gewonnen. Dit was in grote mate te danken aan Marlborough. Deze slag was een keerpunt tijdens de Spaanse Successieoorlog. Marlborough had hiermee bewezen een groot generaal te zijn. Ondanks dit succes werden de restricties op Marlborough niet opgeheven. Sterker nog, 1705 is het jaar waarin deze restricties de Nederlands-Britse verhoudingen haast verziekten. Mede hierdoor was ook 1705 op militair vlak een verloren jaar. Dit kwam vooral door de affaire met de Nederlandse generaal Slangenburg.⁴⁸

Aan het einde van de campagne van 1705 maakte Marlborough zich klaar om nog een slag te

⁴³ Veenendaal, 'War of the Spanish Succession', 415-416.

⁴⁴ Ibidem, 417;

Jones, *Marlborough*, 71, 100, 107-110, 228.

⁴⁵ Veenendaal, 'War of the Spanish Succession', 416.

⁴⁶ Jones, *Marlborough*, 101.

⁴⁷ Veenendaal, 'War of the Spanish Succession', 417.

⁴⁸ Jones, *Marlborough*, 107-109.

voeren tegen een Frans leger. Marlborough dacht de Fransen de *coup de grâce* te kunnen geven. Dit liep echter zeer anders. Allereerst deed zich een merkwaardig tafereel voor, dat niet vaak op het slagveld gebeurde. Terwijl de artillerie opgesteld moest worden, ter voorbereiding voor de slag die ging komen, besloot Slangenburg dat zijn persoonlijke bagage van meer belang was dan het opstellen van de artillerie. Hierdoor liepen de voorbereidingen vertraging op. De Fransen daarentegen waren klaar om aan te vallen. Een gevaarlijke situatie deed zich voor. De geallieerden mochten van geluk spreken dat de Fransen niet aanvielen. Na dit tafereel besloten alle Nederlandse generaals en de gedeputeerde te velde, geleid door Slangenburg, unaniem om de slag af te blazen. Marlborough was woedend. Na dit voorval speelde Marlborough hoog spel.

Marlborough overtuigde de Engelse regering ervan om een waarschuwing te sturen naar de Staten-Generaal. Indien de Nederlanders in de volgende campagne niet het offensief namen, zou de Engelse regering hun militaire steun in de Lage Landen op zeggen.⁴⁹ De Staten-Generaal was hierdoor gedwongen om hun vertrouwen in Marlborough te leggen. Slangenburg werd uit zijn positie gezet en afgesproken werd dat er alleen gedeputeerden te velden zouden komen, die Marlborough behaagde. Het lijkt erop dat dit heeft geholpen, want na 1705 zijn er geen meldingen meer te vinden van disputen tussen Marlborough en Nederlandse generaals en/of de gedeputeerde te velde.⁵⁰ Mede daardoor was 1706 een op militair vlak zeer succesvol jaar. In dat jaar werd de Slag bij Ramellies gewonnen. Daar waar in de Slag bij Blenheim de Nederlandse rol te verwaarlozen valt, was deze in de Slag bij Ramellies zeer groot.

Raar genoeg zijn er in de Nederlandse pamfletten en prenten geen meldingen van deze disputen te vinden. Dat terwijl dit in Engeland wel tot reacties leiden. Een voorbeeld hiervan is een pamflet uit 1705 getiteld: *the d--h (duke of Marlboroughs) politicks examin'd: or the danger of a defensive war to the confederates*.⁵¹ In de Republiek speelde en werd dit opgelost achter de schermen. Het is ook opmerkelijk dat Marlboroughs verkiezing tot opperbevelhebber geen reacties in de Republiek losmaakte. Op papier was Marlborough immers niet geschikt voor deze functie. Bovendien was hij een Brit. Ik had verwacht dat hij daarom afgeschilderd zou worden als een 'vreemde eend in de bijt', maar dit is niet het geval. In de jaren 1702-1703 verscheen er vrijwel niets over Marlborough in de Republiek.

Dit komt (natuurlijk) deels omdat Marlborough vrijwel geen militaire ervaring had. Voor veel Nederlanders was Marlborough onbekend. Een andere reden hiervoor is, omdat er in deze jaren vrijwel geen grote geallieerde overwinningen waren. Dit gold al helemaal voor het terrein waar Marlborough actief was. Hij was voornamelijk actief in de Lage Landen en delen van het Duitse Rijk.

⁴⁹ Ibidem, 110.

⁵⁰ Veenendaal, 'War of the Spanish Succession', 424.

⁵¹ Knuttel, 15393.

Al bij al was Marlborough in de jaren 1702-1703 een 'zero'. Een prent die de overwinningen van de geallieerden in het jaar 1702 verbeeldt, geeft het Nederlandse beeld van Marlborough in deze tijd zeer goed weer (zie afbeelding één).

De onbekende opperbevelhebber

Afbeelding één verbeeldt de geallieerde overwinningen die in het jaar 1702 waren behaald. In het midden van deze prent is de Zeeslag te Vigo, met Neptunes op de voorgrond, afgebeeld. Dit was een slag waar Marlborough niets mee te maken had. Het is vooral de omlijsting van deze prent die voor deze scriptie van belang is. Bovenaan in het midden is op deze prent de Engelse koningin Anna afgebeeld. Aan weerszijde van haar prijkt aan de linkerkant de beeltenis van koning Joseph I en aan de rechterkant de beeltenis van prins Eugenius van Savoye. Twee maal een verwijzing naar Oostenrijk. Aan zowel de linker- als de rechterzijde zijn bovenaan drie generaals in een medaillon afgebeeld. Daaronder prijken zowel aan de linker als de rechterzijde vier overwinningen, die behaald waren door de personen die op de medaillon zijn afgebeeld. Aan de linkerzijde prijkt Marlborough, samen met Athlone en Koehoorn, twee Nederlandse generaals die vrijwel niemand heden ten dage nog kent. Dit laat zeer goed zien hoe onbelangrijk Marlborough in deze dagen door het Nederlandse publiek nog werd geacht. Het was al vanaf 1702 duidelijk dat Marlborough het opperbevel over het Brits-Nederlandse leger had, maar indien we naar deze prent kijken, lijkt hij totaal onbelangrijk.

In de eerste twee jaren van de Spaanse Successieoorlog was Eugenius van Savoye in de Republiek veel populairder. Opmerkelijk is dat dit ook in Groot-Brittannië het geval was.⁵² Een verklaring hiervoor is dat Eugenius, in tegenstelling tot Marlborough, in 1702 veel meer militaire ervaring had en mede daardoor bekender was. Een andere verklaring is dat Eugenius een prins was en Marlborough slechts een hertog. Qua adellijke titel overtrof Eugenius Marlborough. De belangrijkste reden is echter dat Eugenius in de jaren 1702-1703 wel (enigszins) grote overwinningen behaalde. Vandaar dat hij op afbeelding één ook naast koningin Anna prijkte. In 1702 verschenen er tevens Nederlandse prenten die in zijn geheel over een door Eugenius behaalde overwinning gingen. Romeyn de Hooghe heeft bijvoorbeeld een prachtige prent gemaakt van de Slag bij Luzarra, waarin Eugenius het opperbevel voerde.⁵³ Op deze prent is Eugenius ook afgebeeld. Zulke prenten van slagen die Marlborough in de jaren 1702-1703 won, waren er in de Republiek niet.

⁵² Jones, *Marlborough*, 85.

⁵³ Rijksmuseum, RP-P-OB-79.413.

Volksheld nummer één

In 1704 veranderde het beeld dat de Nederlanders van Marlborough hadden volledig. Dit kwam door de overwinning te Blenheim, die in grote mate aan Marlborough te danken was. Vanaf dit moment kon Marlborough zich, wat populariteit betreft, meten aan Eugenius. Marlborough werd in de Republiek een enorme ster. De volgende prent die zal worden behandeld, maakt duidelijk dat het beeld van Marlborough in de Republiek omsloeg. Deze prent verbeeldt de geallieerde overwinningen uit jaar 1704 (zie afbeelding twee). Dat deze prent in schril contrast staat met die van 1702 valt zeer goed op. Marlborough treedt hier veel meer op de voorgrond.

Bovenaan in het midden is op deze prent (tevens) een borstbeeld van koningin Anna afgebeeld. Zij wordt omringd door vorsten en legeraanvoerders van geallieerde zijde. Marlborough prijkt linksboven, op een bruin paard en met een zwaard in zijn hand. Naast hem, op dezelfde wijze, is Eugenius afgebeeld. Onderaan is de slag te Schellenberg, een door Marlborough behaalde overwinning, afgebeeld. Deze prent laat zeer goed zien dat in 1704 het beeld dat de Nederlanders van Marlborough hadden, in positieve zin, omsloeg. In veel Nederlandse pamfletten en prenten moest Marlborough zijn roem echter nog delen met Eugenius. Om dit duidelijk te maken, zal eenmaal een uitzondering op het materiaal in deze scriptie worden gemaakt. In dit geval zal een Nederlandse munt behandeld worden (zie afbeelding drie).

Deze munt was geslagen ter ere van de slag bij Blenheim. Op de voorkant van deze munt prijkt aan de linkerkant een buste van Eugenius en aan de rechterkant een buste van Marlborough. Zij zijn naar elkaar gericht en onder hun beeltenissen staat in het Latijn dat zij zijn afgebeeld als 'Castor en Pollux'. Dit is een verwijzing naar de Grieks-Romeinse mythologie. In de Griekse mythologie hebben 'Kastor en Polydeukes' (hun Griekse namen) een rol in het verhaal van Jason en de Argonauten. In de Romeinse mythologie duiken zij regelmatig op in verschillende veldslagen, waarop zij stevast aan de kant van de overwinnaars vchten. Voornamelijk in het Duitse Rijk werden Eugenius en Marlborough op deze wijze vaak afgebeeld.⁵⁴ Dit vond, blijkens deze Nederlandse munt, zijn navolging in de Republiek. Ook in Nederlandse pamfletten en prenten werden Marlborough en Eugenius vaak samen afgebeeld en/of in een adem genoemd. Afbeelding twee is een voorbeeld hiervan. Ook de achterkant van deze munt is interessant.

Op de achterkant van deze munt bieden Tallard en enkele Franse generaals, die aanwezig waren tijdens deze slag, te midden van het slagveld hun zwaarden aan Marlborough en Eugenius aan. Tallard was de Franse maarschalk die het bevel voerde bij de Slag bij Blenheim. Op de achterkant van deze munt prijkt tevens de riviergod de Danube. Deze riviergod zou voor deze slag geboeid zijn door Franse en Beierse troepen. Op de achterkant van deze munt wordt afgebeeld hoe

⁵⁴ M. Hochedlinger, 'Friendship and Realpolitik. Marlborough and the Habsburg Monarchy', in: Hattendorf, ed., *Soldier and diplomat* (Rotterdam 2012) 249-251.

Afbeelding 1. Prent over de overwinningen die door de geallieerden behaald waren in het jaar 1702.
Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-OB-76.826.

Afbeelding 2. Prent over de overwinningen die door de geallieerden behaald waren in het jaar 1704.
Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P OB70.102.

de riviergod de Danube zich uit zijn boeien bevrijde en het water van de Danube, met daarin de vluchtende Franse en Beierse soldaten, opslokte. Veel Franse en Beierse soldaten vonden na deze slag in werkelijkheid de verdrinkingsdood. Op de achterkant van deze munt is bovenaan tevens Fama, de Romeinse godin van de roem, afgebeeld. Op heel deze munt zijn dus veel verwijzingen naar de klassieke oudheid te vinden. Gedurende heel de Spaanse Successieoorlog bleven verwijzingen naar de klassieke oudheid voorkomen. Marlborough werd gedurende heel de Spaanse Successieoorlog vaak beschreven als een 'Romeinse held'.

'Een Romeinse held'

Een voorbeeld van een titel, gebaseerd op de klassieke oudheid, die Marlborough in een pamflet uit 1704 werd aangemeten was: 'de Scipio van Grootbritannienje'.⁵⁵ Marlborough zou, volgens ditzelfde pamflet, meer in enkele weken hebben verricht dan Hannibal in maanden. Andere voorbeelden uit het jaar 1704 zijn: 'een Herculeszoon'⁵⁶ of 'een spruit van Mars, die Caesars eer deed bleken'.⁵⁷ Twee andere mooie voorbeelden van deze klassieke invloeden zijn de volgende prenten, die duidelijk maken dat vanaf 1704 ook prenten en pamfletten in de Republiek verschenen, die in zijn geheel over Marlborough gingen of waarop Marlborough veel prominenter, dan andere geallieerde generaals, aanwezig was. Vaak werd Marlborough met Eugenius of, zoals we later in deze scriptie zullen zien, met Ouwerkerk of prins Friso afgebeeld. Het kwam echter ook voor dat Marlborough alleen werd afgebeeld. Hierin is Marlborough vrij speciaal, want er zijn in de periode 1704-1713 vrijwel geen Nederlandse prenten en pamfletten te vinden, die in zijn geheel over Eugenius en/of Ouwerkerk gaan. Prins Friso is een ander verhaal.

De eerste prent die zal worden behandeld, heeft in zijn geheel betrekking op Marlborough. Deze prent prijkt op het titelblad van deze scriptie. Dit was de titelpagina van de Europese Mercurius voor de eerste helft van het jaar 1705. De Europese Mercurius was een nieuwsboek, waarin originele politieke documenten werden opgenomen en van commentaar werden voorzien.⁵⁸ Dat Marlborough de titelpagina van dit boek mocht sieren, laat zien hoe groots hij in de jaren na 1704 was geworden. Op deze prent is in het midden een portret met de buste van Marlborough afgebeeld. Om hem heen sieren onder andere de personificatie van Rechtvaardigheid, die van Hoop, de stroomgoden de Mosel en de Maas, alsmede de Romeinse god Mercurius. Vaak werd Marlborough afgebeeld met personificaties en/of Romeinse goden. In veel gevallen is het vrij eenvoudig een verklaring te geven waarom voor deze figuren is gekozen.

Mars, de god van de oorlog; Hercules, een halfgod; zelfs Scipio, een Romeinse generaal,

⁵⁵ Knuttel, 15158, 2.

⁵⁶ Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-1998-180 (v) .

⁵⁷ Knuttel, 15150a, 3.

⁵⁸ Haks, 'War government and the news', 169.

daarvan zullen de meeste mensen wel begrijpen dat deze figuren bij een generaal afgebeeld werden. Zo ook de personificatie van Rechtvaardigheid en die van Hoop. Rechtvaardigheid om uit te beelden dat de geallieerde mogendheden in hun recht stonden toen zij Frankrijk en Spanje de oorlog verklaarden. Hoop om de hoop uit te beelden dat de Fransen verslagen en de geallieerde doelen behaald zouden worden. Zelfs de stroomgoden de Mosel en de Maas zijn eenvoudig te verklaren. Dit waren twee 'Duitse' rivieren die als symbool dienden voor onder andere de overwinning te Blenheim. Niet alle figuren, die in deze scriptie benoemd zullen worden, zijn echter eenvoudig te verklaren. Waarom bijvoorbeeld Mercurius, onder andere de god van de handel? Het zou kunnen dat voor Mercurius gekozen is, omdat Mercurius Argus, de reus met duizend ogen, in de Griekse mythologie versloeg. Argus zou dan symbool voor Frankrijk kunnen staan. Met zekerheid valt dit echter niet te zeggen. Vaak weten we dit gewoon niet en valt het ook niet te achterhalen.

Afbeelding vier geeft waarschijnlijk nog beter dan afbeelding drie de klassieke invloeden weer. Deze prent ging niet in zijn geheel over Marlborough, maar het is overduidelijk dat hij wel de voornaamste begunstigde was. Op deze afbeelding is een ereboog voor de hertog van Marlborough, ter ere van de overwinning te Blenheim, afgebeeld. Bovenaan prijkt Marlborough, in wapenuitrusting en op een steigerend paard. Aan weerszijde van hem zijn twee medaillons afgebeeld. Het linkse medaillon bevat het portret van Eugenius en het rechtse die van de erfprins van Hessen. In het midden is een kroon afgebeeld. Op deze kroon zit Fama. Zij houdt een vlag omhoog met daarop de Latijnse zin '*arma virumque cano*'. Dit is een citaat uit het heldendicht Aeneas, dat geschreven is door Vergilius Maro tussen 29-19 v. Chr. Dit citaat betekent: de wapenfeiten bezing ik.

Twee slagen worden op deze prent in tekst vereeuwigd. Linksonder staat, op de sokkel waarop een leeuw zit, de slag bij Blenheim vermeldt. Rechtsonder, op dezelfde wijze, de slag bij Schellenberg. Bij deze laatste slag staat tevens het meest bekende citaat van Julius Caesar: '*veni, vidi, vici*'. Deze zin kwam op meerdere prenten, waarop Marlborough afgebeeld werd, voor. Een ander voorbeeld hiervan is een prent over de geallieerde overwinningen uit het jaar 1706 (zie afbeelding zes). Op deze afbeelding is Marlborough in de linkse medaillon afgebeeld. Al met al zijn er veel klassieke invloeden in de pamfletten en prenten uit deze tijd te vinden, maar waarom? Deze vraag is niet eenvoudig te beantwoorden, maar ik zal toch een poging wagen.

Veel lezers zullen zich waarschijnlijk niet verbaasd hebben over deze klassieke invloeden. Velen zullen dit zien als een uitvloeisel van de Renaissancecultuur, dat het in principe ook is. Toch is het opmerkelijk te noemen. In plaats van klassieke symboliek had ook voor christelijke symboliek gekozen kunnen worden. In de geschiedenis is dit vaak voorgekomen. Het opmerkelijke aan de Spaanse Successieoorlog is dat christelijke symboliek vrijwel afwezig lijkt te zijn. Jones beschreef

Afbeelding 3. Nederlandse munt, geslagen ter eren van de Slag bij Blenheim.
British Museum, Catalogusnummer: MB2P260.55.

Afbeelding 4. 'Eere-boog' ter eren van de Slag bij Blenheim.
Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-OB-83.198.

Marlborough als een persoon die onder andere voor het protestantse geloof streed⁵⁹, maar in Nederlandse pamfletten en prenten komt dit niet voor. Het meest religieuze dat ik heb kunnen vinden, is dat Marlborough 'dien vromen helt' werd genoemd.⁶⁰

Dat christelijke symboliek in de Spaanse Successieoorlog (vrijwel) afwezig was, lag in principe voor de hand. De protestante Republiek en Engeland waren een alliantie aangegaan met het katholieke Oostenrijk. Dit was niet een alliantie zoals bijvoorbeeld Richelieu in de Dertigjarige Oorlog met Zweden had. Richelieu's alliantie met de Zweden was er een waarin de Fransen slechts geld overmaakten. De alliantie die in 1702 ontstond, was een alliantie die veel verder ging. Zoals de Slag bij Blenheim laat zien vochten de protestanten en katholieken soms zelfs zij aan zij. De protestante Republiek en Engeland committeerden zich lange tijd ook aan de belofte om Spanje voor 'Oostenrijk' te veroveren. Het is zeer opmerkelijk dat deze protestants-katholieke alliantie niet tot problemen leidde. Een eeuw eerder had het dit waarschijnlijk wel voor problemen gezorgd.

Dit lijkt de these dat na 1648 er sprake was van enige secularisering in Europa te bevestigen.⁶¹ Tijdens de Spaanse Successieoorlog werd zelfs Eugenius, een katholiek, opgehemeld in de Republiek. Dit was ook in Engeland het geval.⁶² Marlborough was op zijn beurt weer populair in Oostenrijk.⁶³ Zelfs de (protestantse) predikanten J. Colerus⁶⁴ en Hero Sibersma bezongen respectievelijk in 1706 en in 1707 de lof aan (de katholieke) Eugenius. Eugenius was volgens Sibersma een van de 'twee voorname generaals', Marlborough was de andere, waaraan de overwinning te Blenheim te danken was.⁶⁵ Als vanzelfsprekend werd Eugenius daarom opgehemeld. Zelfs de kerk leek geen problemen met deze alliantie te hebben. Het heeft er sterk de schijn van dat religie geen belangrijke factor was in de Spaanse Successieoorlog. Waarom dan christelijke symboliek gebruiken? De Klassieke Oudheid leende zich veel eenvoudiger en sprak misschien wel meer tot de verbeelding.

⁵⁹ Jones, *Marlborough*, 199.

⁶⁰ Knuttel, 15523.

⁶¹ D. Onnekink, ed., *War and religion after Westphalia, 1648-1713* (Farnham 2009) 2.

⁶² Jones, *Marlborough*, 85

⁶³ M. Hochedlinger, 'Friendship and Realpolitik', 248-273.

⁶⁴ Knuttel, 15514.

⁶⁵ Knuttel, 15581, 17.

Een symbool van eenheid

Een van de doelen van afbeelding vier was om de eenheid van de geallieerden te benadrukken. Vandaar dat op deze prent de beeltenissen van de Nederlandse leeuw, de Oostenrijkse adelaar en de Engelse eenhoorn (symbool voor Engeland onder koningin Anna) zijn afgebeeld. Dit kwam op zeer veel prenten voor. Een ander voorbeeld hiervan is de eerder aangehaalde prent over de geallieerde overwinningen uit het jaar 1706 (zie afbeelding zes). Niet op alle prenten werd deze eenheid benadrukt door bovenstaande symbolen. Op afbeelding vier wordt dit bijvoorbeeld benadrukt door een vrouw die op haar boezem broches draagt met daarop de wapens van de geallieerde landen. Zij is rechtsonder, leunend op een afbeelding van de overwinning te Schellenberg, afgebeeld. Er waren dus meerdere manieren om deze eenheid te benadrukken.

Ook in pamfletten die betrekking hadden tot Marlborough, werd deze eenheid vaak benadrukt. Marlborough werd in veel pamfletten beschreven als een Britse generaal die ook voor de belangen van de Nederlanders en de Oostenrijkers opkwam. Marlborough zou volgens een pamflet uit 1704 bijvoorbeeld met zijn leger naar Blenheim zijn opgerukt 'om het bederf des Donauws af te wenden, en Leopoldus troon, die al aan 't wankelen sloeg, te stutten'.⁶⁶ Iets soortgelijks kwam ook voor in een pamflet uit 1706. 'Germanje' riep, volgens dit pamflet, om de hulp van Marlborough en Ouwerkerk en zij kwamen meteen.⁶⁷ Daar aangekomen zouden zij hebben gestreden 'voor het gemeen belang (hiermee werd het belang van Engeland en de Republiek bedoeld), en 't recht van Oostenrijk'.⁶⁸ De zin die hierop volgde, geeft meteen een ander aspect van de Nederlandse beeldvorming van Marlborough weer. De zin die hierop volgde was: 'het magtig leger van den groten Lodewijk vlugt daatlik op het zien dier groote zegeheeren en gunt den Batavier en Brit te triomferen'. Marlborough werd, het moge niet verwonderlijk zijn, in de periode 1704-1706 vooral afgebeeld als degene die Frankrijk (en Beieren) in verschillende slagen had vernederd.

⁶⁶ Knuttel, 15167, 4.

⁶⁷ Knuttel, 15519, 3.

⁶⁸ Knuttel, 15519, 5.

De spot gedreven met de vijand

Op verschillende prenten die al behandeld zijn, werd Marlborough tevens afgebeeld als degene die Frankrijk en Beieren had vernederd. Op afbeelding twee is rechtsonder bijvoorbeeld de Franse maarschalk Tallard en een klagende Spanjaard afgebeeld. Tallard was de Franse maarschalk die het bevel voerde bij de Slag bij Blenheim. Bij zijn verlies werd hij door Marlborough gevangen genomen en naar Engeland gezonden. Daar zou hij uiteindelijk tot 1711 gevangen blijven. Op deze prent wijst Tallard naar een object met de tekst 'ons lot is geslagen te werden' daarop. Het was met hem en Frankrijk gedaan. Ook op afbeelding vier werd de spot met Frankrijk en Beieren gedreven. Naast de kroon, die in het midden is afgebeeld, zijn de vlaggen van Frankrijk en Beieren tentoongesteld. Daarnaast zijn verschillende mensen (dit moeten Fransen en inwoners uit Beieren voorstellen) in afgrijzen afgebeeld. Zij waren letterlijk door Marlborough verpletterd.

In verschillende pamfletten en spotprenten kwam de spot die gedreven werd met Frankrijk en Beieren nog beter naar voren. Wat personen betreft, kwam Marlborough vooral naar voren in de spotprenten die betrekking hebben tot Lodewijk XIV. In 1704 verscheen er bijvoorbeeld een pamflet met de titel: Lodewijk in rouw.⁶⁹ In dit pamflet werd in rijm beschreven dat Tallard na de slag bij Blenheim naar Engeland werd gebracht. Daar aangekomen zou Tallard aan het hof van Anna hebben geklaagd dat 'Lodewijk die wond nooit zal vergeten, die Marlborough hem nu in Duÿtsland heeft gebeten'. In een spotprent uit 1706 met de titel 'Plegtelijke uitvaart der Fransche Monarchy' werd ook een directe verwijzing naar Marlborough gemaakt.⁷⁰ In deze spotprent werd een denkbeeldige erezuil voor Lodewijk XIV beschreven. Deze erezuil zou niet in een kerk opgericht zijn, maar in het vertrek van Lodewijk 14de zijn maîtresse, madame de Maintenon. De reden waarom deze erezuil niet in een kerk opgericht kon worden, was omdat anders de 'gewijde graven der Heiligen' zouden worden ontheiligd.

Op deze erezuil zouden twaalf 'zinnebeelden' (twaalf bepaalde taferelen) zijn aangebracht. Twee daarvan zouden over Marlborough gaan. Op het tweede zinnebeeld zou 'Lodewyk den grooten' afgebeeld zijn, terwijl hij over verscheidene koninkrijken en steden aan het overgeven was. Dit zou komen omdat hij 'pillen van de hertog van Marlborough & Co.' had ingenomen. Deze zin laat zeer goed zien dat Marlborough, vanaf 1704, steeds meer door de Nederlanders als de voornaamste generaal van de geallieerde zijde werd gezien. Het werd steeds meer 'Marlborough & Co.'. Op het vierde zinnebeeld zou Lodewijk XIV afgebeeld zijn als de zon. Lodewijk XIV deed zich immers vaak voor als de Zonnekoning. Naast de zon zou Marlborough afgebeeld zijn, terwijl hij met zijn vinger naar de zon wees en daarbij zei: 'Sta stil, Zonne'. Blijkbaar kon Marlborough, als we deze spotprent geloven, Lodewijk XIV commanderen, alsof deze een schoothondje was.

⁶⁹ Knuttel, 15163.

⁷⁰ Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-OB-83.103.

Marlborough kwam ook voor in enkele pamfletten en prenten, waarin de spot werd gedreven met Maximiliaan II (Emanuel), de keurvorst van Beieren. In een spotprent uit 1706 werd Maximiliaan bijvoorbeeld afgebeeld als een kreupele ruiter met een houten been. Uit zijn mond zou dit citaat zijn gekomen: 'Doe quam ons quellen Eugenius, en Marlboroug. O Danouweert! O Hoogstads rampen! 't Is al verbruyd!⁷¹ Eugenius en Marlborough zouden hem naar de rand van de afgrond hebben gebracht. Naast spotprenten over personen waren er ook spotprenten over het Franse en Beierse leger. Ook hierin had Marlborough soms een rol.

Een voorbeeld hiervan is een spotprent uit 1706. Deze spotprent gaat over de Franse boerensoldaten. Het volgende citaat is uit deze spotprent afkomstig: 'In een paar uren al de magt en eer der Franssen, Marlborg en Ouwerkerk, die leerden de onse danssen. Weg vloog ons overschot...Nog een der generaals...., de steden, staten, landen, gaan over bij het gros; Het is al in vyands handen'.⁷² Een ander voorbeeld komt eveneens uit een pamflet uit 1706. Het volgende citaat is uit dit pamflet afkomstig: 'Hoogstedt (Blenheim) en den Donaustroom getuygen; Daar 't magtigh Franse heyr syn neck al meê most buygen'.⁷³ Marlborough was, volgens deze pamfletten, haast oppermachtig. In sommige prenten en pamfletten werd Marlborough in 1704 zelfs een 'onoverwinnelyken held' genoemd.⁷⁴

⁷¹ Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-OB-83.000.

⁷² Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-OB-82.993.

⁷³ Knuttel, 15518.

⁷⁴ Rijksmuseum, RP-P-OB-70.102;
Knuttel, 15150a.

Drie voorbeelden van ‘volksvreugde’

Een bezoek aan Amsterdam

Om duidelijk te maken hoe groots Marlborough vanaf 1704 in de Republiek was geworden, zullen nu enkele pamfletten behandeld worden, die veel beter de ‘volksvreugde’, die overwinningen losmaakten, weergeven. Vooral de overwinningen te Blenheim (1704) en Ramillies (1706) leidde tot grote ‘volksvreugde’ in de Republiek. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het bezoek dat Marlborough in 1704 aan Amsterdam bracht. Bij zijn aankomst daar stond het volk, volgens een pamflet uit 1704, klaar om hem toe te zingen.⁷⁵ Leuzen als ‘het is een Herculeszoon/ Door hem zwicht de France kroon’ werden uit volle borst gezongen. Daarnaast maakt deze prent melding van kanonnen die afgeschoten werden en vuurwerk dat afgestoken werd bij het arriveren van Marlborough in Den Haag (in hetzelfde jaar). Uit deze bron blijkt dat het arriveren van Marlborough in een bepaalde stad in de Republiek tot grote vreugde (kon) leiden.

Een toneelstuk

Een ander voorbeeld van ‘volksvreugde’ is een toneelstuk dat in 1704 ter ere van de overwinning te Blenheim in pamfletvorm werd uitgegeven.⁷⁶ Dit toneelstuk werd in aangepaste vorm in 1706, in dit geval ter ere van de overwinning te Ramillies, tevens in pamfletvorm uitgegeven.⁷⁷ Omdat deze toneelstukken zeer in overeenstemming zijn, de grootste veranderingen zijn de naam van de slag en de naam van de generaals die hier streden, zal slechts het toneelstuk uit 1704 verder behandeld worden. Dat deze toneelstukken, ‘oorlogsspellen’ genoemd, in gedrukte vorm verschenen, duidt erop dat het de bedoeling was dat deze toneelstukken in verscheidene plaatsen opgevoerd zou worden. Het is helaas niet te achterhalen hoe vaak dit toneelstuk, dan al niet in aangepaste vorm, is opgevoerd.

De rol die Marlborough (en andere generaals) in dit toneelstuk in nam(en) was een zwijgende. Alles wat over Marlborough gezegd werd, kwam uit de mond van bepaalde Romeinse goden of personificaties. Voorbeelden hiervan zijn: Jupyn (Jupiter), Bellona (Romeinse godin van de krijgskunst), Hoop, Vrees, den Donau, den Rijyn, Bedrog, Geweld, Tieranny en List. De negatieve personificaties (en goden) hadden (natuurlijk) betrekking tot Frankrijk en de positieve tot de geallieerden. Dit toneelstuk is ingedeeld in verschillende bedrijven (vertoningen). Per bedrijf werd steeds eerst het bedrijf zelf beschreven, gevolgd door een uitleg hiervan. Ik zal slechts de uitleg van het laatste bedrijf behandelen. Deze uitleg laat het beste Marlborough in volle glorie zien.

⁷⁵ Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-1998-180 (v).

⁷⁶ Knuttel, 15159.

⁷⁷ Van Alphen, 00607.

De uitleg van het laatste bedrijf luidt als volgt: ‘den dapp’ren Marlbourgh zit hier op zyn zegewagen, en prins Eugenius, twee helden onvermoeid; wyl Tallard en zyn volk, hun droevenval beklagden, word, door de zoete hoop, vrouw Swabe (waarschijnlijk symbool voor ‘Duitsland’) weer ontboeid. De Tieranny, de List, Bedrog, met haar gezellen, die buigen haare nek voor de overwinnaars neêr. Den Donau, en den Rhyn, doen haar boeijens knellen, de Vrees, geheel verblyd, vreest haare magt niet meêr’.⁷⁸ Daarna wordt beschreven dat op het einde van de voorstelling Pallas (Athena) lauwerkransen op de hoofden van Marlborough en Eugenius zet. Fama zou daarna ‘der helden zegenpraal, op zyn trompet’ uitblazen. Marlborough en Eugenius werden in dit toneelstuk neergezet als degene die ervoor hadden gezorgd dat de tirannie van de Fransen beëindigt werd. Zij hadden ervoor gezorgd dat het Nederlandse volk niet meer voor de Fransen hoefde te vrezen.

Groningen versierd

Een ander voorbeeld van volksvreugde komt uit 1706. Dit pamflet geeft waarschijnlijk als beste de participatie van de bevolking bij het vieren van overwinningen weer. In dit geval werden de geallieerde overwinningen, die in het jaar 1706 in Brabant en Spanje behaald waren, in Groningen gevierd.⁷⁹ Dit werd gevierd door versjes (en prenten) aan triomfbogen en kransen vast te maken. Heel Groningen zou hiermee vol hebben gestaan. Volgens de schrijver van dit pamflet waren er tussen de 700 en 800 kransen en meer dan 200 honderd triomfbogen opgericht. Op al deze kransen en triomfbogen waren versjes (en prenten) aangebracht. Deze versjes waren, volgens de schrijver van dit pamflet, gemaakt door zeer normale mensen. Zo zei hij dat de meeste versjes gemaakt waren door: ‘snijders, linnewevers, schoenlappers.. oude wijven, meiden en eenige van onze hoogwijze Nederduitse schoolmeesters’. Sommige versjes werden volgens de schrijver van dit pamflet zelfs ter plekke verzonnen. Zo schreef hij: ‘achter de wal, zat een vrouwmensch met een speldewerks-kussen op haar schoot en een brandend pijpje in de mont, te schrijven’.

De schrijver van dit pamflet heeft (natuurlijk) niet alle versjes beschreven. In eerste instantie wilde de schrijver van dit pamflet, naar eigen zeggen, dit pamflet helemaal niet maken. Hij zag niet in hoe hij hier zijn onkosten uit kon halen. Na lang aandringen van verschillende personen heeft hij desondanks, de volgens hem, voornaamste prenten en versjes beschreven. Aan de wijze waarop dit pamflet is geschreven, blijkt wel dat hij ervan heeft genoten. Het is zeer geestig beschreven. Zo beschreef hij bijvoorbeeld dat hij in een achterom straatje een sierlijke krans zag. Hier voegde zich ‘een out wijf by, die een pen onder haar muts achter ‘t oor had gesteken’. Zij had ‘een versje in haar hant, om het ‘er aan te hechten’. Hij had dit versje graag gelezen, maar hij kon zich niet van ‘laghen onthouden, waar op die naburen mij een sceel ooggh gaven, docht my raadzaam (wilde ik mijn haar

⁷⁸ Knuttel, 15159, 21.

⁷⁹ Van Alphen, 00609.

in de kop houden) te vertrekken'. Dit deed hij toen maar. Toen hij later terug kwam om het versje toch te aanschouwen, was het er niet meer. Dit kwam volgens hem waarschijnlijk, omdat de vrouw ervoor had gekozen om 'geen rozen voor de verken te stroyen'.

Veel van de versjes die in 1706 te Groningen aan de kransen en triomfbogen werden gehecht, gingen over Marlborough. In de versjes kwam Marlborough vrijwel precies naar voren, zoals ik hem in dit hoofdstuk heb beschreven. Marlborough kwam bijvoorbeeld naar voren wanneer de spot werd gedreven met Frankrijk en/of Beieren. Daarnaast werd Marlborough beschreven als een 'Romeinse held', werd hij opgeworpen als een symbool van eenheid en ga zo maar door. Om een mooie impressie te geven van hetgeen in dit pamflet naar voren kwam, zal ik een klein geestig versje vermelden. Zo luidt dit versje: 'de generaal Marlbourgh is een dapper helt, hij is gegaan voor ons in 't velt. Door de hant des Heeren heeft hij de Franssen uit ons land doen keeren'.⁸⁰

In dit hoofdstuk heb ik beschreven dat Marlborough in de periode 1702-1703 in de Republiek vrijwel onbekend was. Pas na de overwinning te Blenheim verschenen er enorm veel pamfletten en prenten die betrekking hadden tot Marlborough. In de pamfletten en prenten, die in de periode 1704-1706 werden uitgegeven, werd Marlborough beschreven en afgebeeld als een 'Romeinse held', die Frankrijk en Beieren een lesje had geleerd. Daarnaast werd hij beschreven als een Britse generaal die ook voor de belangen van de Nederlanders en Oostenrijkers opkwam. Marlborough werd een symbool van eenheid. Tevens maakten de overwinningen die Marlborough in de jaren 1704 en 1706 behaalde veel 'volksvreugde' in de Republiek los. Al bij al was de algehele sfeer in Nederlandse pamfletten en prenten in deze periode overwegend positief. In de periode 1707-1709 veranderde dit echter in grote mate.

⁸⁰ Van Alphen, 00609, 5.

Hoofdstuk 2. Een negatief beeld

1706 was op militair vlak het meest succesvolle jaar van de Spaanse Successieoorlog. Veenendaal sprak daarom van het '*annus mirabilis*'.⁸¹ Na de Slag bij Ramellies konden de geallieerden vrijwel heel Vlaanderen innemen. Veel Vlaamse steden gaven zich zelfs vrijwillig over. Er wordt daarom ook wel gesproken van de (bloedeloze) Belgische Revolutie. Met de Slag bij Ramellies had Marlborough de Republiek laten zien dat hun oorlogsdoelen bereikt konden worden door een overwinning.⁸² Dit was nodig, want Lodewijk XIV probeerde vanaf 1705 (steeds weer) om een aparte vrede met de Republiek te bewerkstelligen.⁸³ Marlborough vreesde dat de Republiek hieraan zou toegeven. De oorlogsmoeheid sloeg voornamelijk na 1706 in de Republiek namelijk toe.⁸⁴ De reden hiervoor is dat de oorlog na 1706 niet zoals verwacht verliep.

In 1706 ging voor de geallieerden vrijwel alles nog goed. Het leek slechts een kwestie van tijd voordat Frankrijk verslagen zou zijn. De geallieerden kwamen in 1707 echter bedrogen uit. 1707 was op militair vlak het minst succesvolle jaar van heel de oorlog.⁸⁵ De geallieerden wonnen helemaal niks. De Fransen daarentegen konden weer op kracht komen. Hierdoor waren de strijdende partijen in 1708 (enigszins) weer terug bij af. De jaren 1708 en 1709 waren op militair vlak succesvollere jaren, maar overwinningen zoals Blenheim of Ramellies bleven uit. De grootste overwinningen in deze periode waren die van Oudenaarde (1708) en Malplaquet (1709). Malplaquet was een overwinning die het best omschreven kan worden als een pyrrhusoverwinning. De geallieerden hadden veel meer doden te betreuren dan de Fransen. Dat er in 1709 een negatief beeld van Marlborough voorkwam in Nederlandse pamfletten en prenten, is daarom niet opmerkelijk te noemen. Dit was echter niet de enige reden.

De Brits-Nederlandse verhoudingen werden in de periode 1706-1709 serieus getest. Dit kwam onder andere door een gevaarlijk spel dat de Oostenrijkse keizer speelde.⁸⁶ Hierin had Marlborough een grote rol. Omdat de keizer bang was dat de Republiek een dominante positie zou krijgen in de (op dat moment veroverde) Zuidelijke Nederlanden probeerde hij Marlborough, en daarmee Engeland, aan zijn kant te krijgen. Afgesproken was namelijk dat de Zuidelijke Nederlanden Oostenrijk zou toe behoren. Om daarvan zeker te zijn, bood de Oostenrijkse keizer Marlborough de positie van gouverneur-generaal van de Zuidelijke Nederlanden aan. Zo'n belangrijke positie wilde Marlborough zeer graag. Toch zag Marlborough in 1706 hier, weliswaar met tegenzin, vanaf. Dit deed Marlborough omdat de Republiek tegen zijn benoeming was. Onder andere Anthonie Heinsius,

⁸¹ Veenendaal, 'War of the Spanish Succession', 426.

⁸² Jones, *Marlborough*, 156.

⁸³ J. Black, *European International Relations 1648-1815* (Basingstoke 2002) 132.

⁸⁴ Jones, *Marlborough*, 114.

⁸⁵ *Ibidem*, 147.

⁸⁶ *Ibidem*, 133-136; Veenendaal, 'War of the Spanish Succession', 427-428.

feitelijk de Eerste Minister van de Republiek tijdens de Spaanse Successieoorlog, raadde hem af deze positie aan te nemen.⁸⁷ Vanwege Marlboroughs terughoudendheid bood de keizer Marlborough, ondanks de kritische geluiden uit de Republiek, deze positie in 1708 nog twee maal aan. De Nederlanders waren beide keren bang dat Marlborough deze positie aan zou nemen. Ondanks dat Marlborough dit aanbod steeds afsloeg, wantrouwden veel Nederlanders hem vanwege zijn ambitie. Het was immers bekend dat Marlborough het gouverneurschap van de Zuidelijke Nederlanden in principe zeer graag wilde.

De Brits-Nederlandse verhoudingen werden in deze periode tevens serieus getest door de vredesonderhandelingen, die vanaf 1705 in de Republiek plaatsvonden.⁸⁸ Vooral in 1708, 1709 en 1710 leken deze vredesonderhandelingen tot resultaat te leiden, maar het mocht niet baten.⁸⁹ Dat deze vredesonderhandelingen mislukten, kwam mede omdat de Engelsen niet af wilden zien van de formule: *no peace without Spain*. De Republiek had daar eventueel wel van af willen zien. Omdat de Republiek een algemene, voor alle partijen, geldende vrede wilde, kwam er geen apart Frans-Nederlands vredesverdrag. De Engelsen waren echter bang dat de Nederlanders hiertoe wel geneigd waren. Al met al was het vertrouwen dat beide landen in elkaar hadden niet al te groot.

Het vertrouwen dat de Republiek in Engeland had, werd tevens geschaad toen de Nederlanders erachter kwamen dat de Engelsen geheime afspraken hadden gemaakt met Karel III over het asiento (handelsrecht voor de slavenhandel in de Spaanse koloniën in Amerika).⁹⁰ Dit ging in tegen de afspraken die gemaakt waren tussen de geallieerde mogendheden. Ondanks dit ging de Republiek toch door met de oorlog. De Republiek probeerde wel van Engeland de belofte te krijgen dat zij de Republiek zouden helpen bij het verkrijgen van een goede barrière in de Zuidelijke Nederlanden. De eerste poging hiertoe werd in 1706 genomen, maar pas in 1709 ging Engeland hiermee akkoord.⁹¹ Mede door de terughoudendheid van de Engelsen over deze barrière hadden de Brits-Nederlandse verhoudingen een serieuze deuk opgelopen.

Raar genoeg heb ik geen meldingen van de vredesonderhandelingen, de geheime afspraken tussen de Engelsen en Karel III en de Brits-Nederlandse onderhandelingen over de Barrière in Nederlandse pamfletten en prenten, die betrekking hebben tot Marlborough, kunnen vinden. Slechts in Nederlandse prenten en pamfletten, waarin Marlborough niet expliciet wordt genoemd, heb ik van de vredesonderhandelingen en de Brits-Nederlandse onderhandelingen een melding kunnen vinden. In beide gevallen heb ik echter slechts een prent/pamflet kunnen vinden. Van de geheime afspraken tussen de Engelsen en Karel III heb ik zelfs geen enkele melding kunnen vinden. Toch lijkt

⁸⁷ A. J., Veenendaal, 'Marlborough and Anthonie Heinsius. Friends, Colleagues, or just working together for the Common Cause?', in: J.B. Hattendorf (ed.), *Marlborough: soldier and diplomat* (Rotterdam 2012) 172-191.

⁸⁸ Black, *European International Relations*, 132

⁸⁹ Veenendaal, 'War of the Spanish Succession', 436-437.

⁹⁰ *Ibidem*, 434.

⁹¹ *Ibidem*, 431, 438-439.

het erop dat dit alles wel effect heeft gehad op Marlborough populariteit in de Republiek. De algemene sfeer in Nederlandse pamfletten en prenten werd namelijk, net als de Brits-Nederlandse verhoudingen, negatiever. Dit wil echter niet zeggen dat er geen geloof meer in Marlborough was.

Een pamflet uit 1707, waarin over de vredesonderhandelingen wordt gesproken, laat dit zeer goed zien. Marlborough wordt in dit pamflet niet expliciet genoemd, maar indirect vertelt dit pamflet wel iets over hem. De Nederlanders waren volgens dit pamflet 'tot vrede zeer geneigd', maar dan wel 'indien men haar na reën, en op den duur verkrijgt'.⁹² Dat Marlborough en de andere generaals op den duur voor een goede vrede zou(den) zorgen, daar waren, volgens dit pamflet, veel Nederlanders van overtuigd. De Nederlanders zouden de vrede 'na wens verwachten; wyl onze vyanden die zuchtende betrachten'. Er was in deze periode nog steeds geloof in Marlborough. In de jaren 1707-1710 werd Marlborough zo nu en dan ook nog steeds beschreven, zoals hij in de periode 1704-1706 naar voren kwam.

Nog steeds behoorde Marlborough 'tot 's landts helden'.⁹³ Hij en Eugenius werden zelfs in enkele pamfletten 'twee oorlogsbliksems'⁹⁴ of 'de bliksems van Euroop' genoemd.⁹⁵ De vijanden zouden nog steeds voor Marlborough beven.⁹⁶ Volgens een pamflet uit 1708 had Marlborough de Nederlanders zelfs gered van de Franse 'slavernije'.⁹⁷ Marlborough bleef in deze periode voor veel Nederlanders een held. Ondanks dat werd hij in enkele pamfletten en prenten wel kritischer dan in de periode 1704-1706 afgebeeld en/of beschreven. De hoeveelheid prenten en pamfletten die betrekking hadden tot Marlborough namen af en meldingen van 'volksvreugde', zoals deze in 1704 en 1706 voorkwamen, zijn (vrijwel) afwezig. Ook de inhoud van Nederlandse pamfletten en prenten veranderden enorm. Er kwam geen frontale aanval op Marlborough, maar de pamfletten en prenten waren over het algemeen negatiever dan in de periode 1702-1706.

⁹² Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-OB-83.066.

⁹³ Knuttel, 15803, 5.

⁹⁴ Knuttel, 15803, 5.

⁹⁵ Knuttel, 15891, 4.

⁹⁶ Knuttel, 15803, 5.

⁹⁷ Knuttel, 15679, 3.

Vorst Marlborough

Marlborough werd vanaf 1706 steeds vaker vorst of prins genoemd.⁹⁸ In principe was dit een titel die hem toegedicht kon worden. Ter beloning voor zijn verleende diensten, beloofde de (Oostenrijkse) keizer, Marlborough in 1705 met de titel prins van Mindelheim (prins en vorst waren in de 18^e eeuw inwisselbare titels).⁹⁹ Het gebied dat daarbij hoorde, kreeg hij eveneens. Vanaf dit moment was Marlborough een prins van het Heilige Roomse Rijk. Dat Marlborough steeds vaker een prins of vorst werd genoemd laat zien dat het beeld dat de Nederlanders van Marlborough hadden aan het veranderen was. Dit wil echter niet zeggen dat deze ‘vorstelijke’ positie per se negatief bekeken werd. Zeker tot 1708 heb ik, ondanks dat Marlborough al vanaf 1706 vaak prins of vorst werd genoemd, geen kritisch geluid over Marlborough in Nederlandse pamfletten en prenten kunnen vinden. In 1707 verscheen er echter überhaupt praktisch niets over Marlborough.

Pas toen de Oostenrijkse Keizer in 1708 Marlborough weer de positie gouverneur-generaal van de Zuidelijke Nederlanden aanbood, werd Marlborough in Nederlandse pamfletten en prenten negatiever beschreven en afgebeeld. Dit in combinatie met zijn ‘vorstelijke’ positie leidde er in 1708 toe dat hij in een spotprent over de overgave van Gent niet afgebeeld werd als de bevrijder van de stad, zoals tot 1708 vaak het geval was, maar als een koning waarvoor gebogen moest worden.¹⁰⁰ Zo is op deze prent te zien hoe de Gentse gedeputeerde voor Marlborough knielden. Dat een verslagen generaal voor Marlborough zou knielen, zou niet zo raar zijn (zie afbeelding drie), maar in dit geval zijn het Gentse gedeputeerden. Dit is duidelijk een verwijzing naar het gouverneurschap dat Marlborough door de Oostenrijkse keizer aangeboden werd.

Dat Marlborough in de periode 1707-1709 negatiever in Nederlandse pamfletten en prenten afgeschilderd werd, kwam voornamelijk door het gouverneurschap dat hem werd aangeboden. Steeds vaker werd Marlborough hierdoor, ondanks dat hij telkens dit aanbod afsloeg, in Nederlandse prenten en pamfletten beschreven als iemand die de Spaanse Successieoorlog als een simpel spelletje beschouwde en daarbij enorme risico's nam. Marlborough zou het eigenbelang voor het gemeen belang hebben laten gaan. Dat Marlborough zich in Engeland steeds meer als een vorst ging gedragen, zorgde er waarschijnlijk ook voor dat hij negatiever beschreven werd. Vanaf 1704 liet Marlborough in Engeland *Blenheim Palace* bouwen. Dit is een paleis dat geschikt is voor een koning. Het had er sterk de schijn van dat Marlborough zich aan de Spaanse Successieoorlog verrijkte. Hiervan werd hij in Engeland ook uiteindelijk beschuldigd.

⁹⁸ Voorbeelden hiervan zijn:

Knuttel, 15514;

Knuttel, 15519;

British Museum, Museumnummer: 1871,1209.4885;

Knuttel, 15803, 6.

⁹⁹ Jones, *Marlborough*, 133.

¹⁰⁰ Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-OB-83.133.86.

De Spaanse Successieoorlog als een spelletje

De volgende twee spotprenten die zullen worden behandeld, hebben beide dezelfde prent met daaronder een andere tekst (zie afbeelding vijf). Beide prenten gaan over de Slag bij Malplaquet (1709). Op beide prenten worden, zittend aan een tafel, vier mannen afgebeeld. Twee daarvan spelen een spelletje 'triktrak'. De andere twee personen kijken toe. De twee mannen die een spelletje 'triktrak' spelen moeten Marlborough (A) en de 'Beyervorst', ofwel Maximiliaan (B), voorstellen. De twee mannen die toekijken, moeten Ouwwerkerk (C) en de Franse maarschalk Villeroij (D) voorstellen. Op de achtergrond zijn koning Filips V (E), de Franse pretendent voor de Spaanse kroon, en een vrouw afgebeeld. Zij zouden zich in een slaapkamer bevinden. Beide prenten beginnen met een introducerende tekst die betrekking heeft op alle personen die op deze prent zijn afgebeeld. Daarnaast staat bij elke letter (A-E) een paar regels die expliciet over deze persoon gaat.

In deze twee prenten werden alle personen die zijn afgebeeld ervan beschuldigd het eigenbelang voor het gemeen belang te laten gaan. Zo luidt de introducerende tekst van een van deze prenten: 'dog hoe 't sig keert of hoe het gaet het hert hanght meest aan eygenbaet...De groote pot hier by gestelt; is Engels, Holland, Brabands gelt'.¹⁰¹ In plaats van dat deze prenten spraken over het verlies van levens dat dit spelletje kostten, werd er in deze prenten vooral gesproken over de 'goudbeurs'.¹⁰² De personen op deze prenten werden ervan 'beschuldigd' deze oorlog als een spelletje te beschouwen. Op een van deze prenten kwam deze kritiek ook bij Marlboroughs naam naar voren. Zo luidt deze tekst: 'wyl Marlebourg staat 't overwegen, hoe veel aan 't win-spel is gelegen'.¹⁰³ Marlborough ontkwam in deze prent niet aan kritiek. Aan de andere kant werd dit citaat opgevolgd door de volgende zin: 'verziet geen spel door goet beleid'.

In een pamflet uit 1709, met de titel: 'het vorstelijk kaart-spel tussen een Spanjaard, Hollander, Fransman, Engelsman en Hoogduitsers' kwam vrijwel precies hetzelfde naar voren als in voorgaande prenten. Ook in dit pamflet werd Marlborough beschreven als iemand die de Spaanse Successieoorlog als een spelletje beschouwde. Vandaar dat hij ook aanwezig was bij dit 'vorstelijk kaart-spel'. Marlborough werd desondanks, in tegenstelling tot de meeste andere personen die in dit pamflet worden beschreven, niet zeer negatief beschreven.¹⁰⁴ Dat de Spaanse Successieoorlog als een kaartspelletje tussen vorsten afgebeeld werd, waarin Marlborough een rol had, was natuurlijk niet het meest positieve dat te bedenken was, maar zo staat er onder zijn naam: hij had nog nooit een spel verloren. Dit is de belangrijkste reden waarom er in de Republiek geen frontale aanval op Marlborough kwam. Marlborough won immers elke slag. Ondanks dat was zijn populariteit in de Republiek wel tanende.

¹⁰¹ Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-OB-83.374.

¹⁰² Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-OB-102.754.

¹⁰³ Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-OB-102.754.

¹⁰⁴ Knuttel, 15806, 3.

Dit blijkt bijvoorbeeld ook uit een spotprent uit 1708. Deze spotprent gaat over de (bloedige) inname van Lille. In dit pamflet werd Marlborough beschreven als iemand die de Fransen expres uitdaagde. Zo getuigt deze spotprent: 'Held Marlburg daagde vaak de Fransen uit haar holen, die ('t koste wat wou) 't ontzet was aanbevolen'.¹⁰⁵ Marlborough won dan blijkbaar wel alle slagen, maar waren al deze slagen wel nodig geweest, zo vraagt dit pamflet zich af. Dat Marlboroughs populariteit tanende was, kwam deels omdat er in deze periode minder grote overwinningen waren. Daar de populariteit van Marlborough in de Republiek grotendeels verbonden was aan zijn overwinningen is het niet raar te noemen dat hierdoor zijn populariteit afnam. Er is echter nog een reden hiervoor te geven. Marlborough kreeg in deze periode namelijk concurrentie van een Nederlander.

Een vergelijking tussen de populariteit van Marlborough en die van prins Friso

In de periode 1707-1711 werd Marlborough in de Republiek overschaduwd door een andere 'held'. Dit was de Nederlander prins Johan Willem Friso. Dit was niet de eerste keer dat de Republiek een 'held' van eigen bodem had. In de periode 1704-1708 had de Republiek tevens Hendrik van Nassau-Ouwerkerk. In tegenstelling tot prins Friso heeft hij echter nooit Marlborough in populariteit overtroffen. Prins Friso was de eerste en laatste Nederlander die dit lukte. Dat prins Friso dit lukte, is aan de ene kant opmerkelijk te noemen. Net als Ouwerkerk was hij, wat betreft militaire rank, ondergeschikt aan die van Marlborough. Wat overwinningen betreft, deed Friso zelfs onder aan die van Ouwerkerk. Ouwerkerk had bijvoorbeeld zowel in de slag bij Ramillies, als bij de Slag bij Oudenaarde een leidinggevende rol.

De reden waarom Friso in de Republiek Marlborough in populariteit overtrof, heeft weinig te maken gehad met zijn militaire prestaties. Prins Friso verbondenheid met het Huis van Oranje-Nassau gaf de doorslag. Ook Ouwerkerk had een connectie met het Huis van Oranje-Nassau, maar die was niet zo direct als die van Friso. Daarnaast overleed Ouwerkerk in 1708, waardoor Friso als 'enige held' van Nederlandse bodem overbleef. Dat prins Friso in de Republiek populairder dan Marlborough werd, blijkt onder andere uit de volgende pamfletten en prenten. De eerste prent die ik zal behandelen, is een pamflet uit 1708. Dit pamflet was het vervolg op een prent uit 1706 getiteld: 'de Spaansche koninglijke schenck-kan'.¹⁰⁶

De prent uit 1706 werd gepubliceerd ter gelegenheid van het uitroepen van het koningschap van Karel III. Op deze prent wordt een schenckkan en een glas afgebeeld. Onderin het glas staat de tekst: 'lang leven de helden, Marlboroug en Ouwerkerk'. Andere helden, zoals Eugenius die nota

¹⁰⁵ Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-OB-83.069.

¹⁰⁶ Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-OB-83.106.

Afbeelding 5. Een Spelletje 'Triktrak', Rijksmuseum, zie individuele prenten voor het Objectnummer.

Een exemplaar van deze spotprent uit 1704?

Van bovenstaande spotprent bestaat nog een andere variant. Deze variant gaat, in tegenstelling tot de twee andere spotprenten, over de Slag bij Blenheim. De reden waarom ik deze prent niet heb behandeld, is omdat het onduidelijk is wanneer deze spotprent precies is vervaardigd. Volgens de Koninklijke Bibliotheek zou deze spotprent in 1704 zijn vervaardigd, maar ik zet hier, net als het Rijksmuseum, mijn vraagtekens bij. Het Rijksmuseum plaatst deze prent ergens tussen 1702 (zou 1704 moeten zijn) en 1709. Dat deze prent over 1704 gaat is overduidelijk, maar of hij in dit jaartal ook is gemaakt, valt niet te achterhalen. Het zou ook kunnen dat deze net als de andere twee spotprenten gemaakt is in 1709. Indien deze spotprent wel in 1704 zou zijn vervaardigd, zou hij hierin zeer uniek zijn. Deze spotprent was echter wel het minst beledigend ten opzichte van Marlborough. Afgezien van zijn naam werd er op deze prent eigenlijk niets over hem gezegd. Het was overigens zeer normaal dat prenten werden hergebruikt. Deze prent is bijvoorbeeld gemaakt door Pieter Nolpe. Hij overleed al in 1652.

Dit exemplaar is te vinden in:

Knuttel, 15162;

Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-1910-3596.

bene in dienst was van de Oostenrijkse monarchie, werden niet genoemd. In deze prent werd de suggestie gewekt dat Marlborough en Ouwerkerk de Spaanse kroon op Karel III zijn hoofd hebben gezet. Dit is vrij opmerkelijk, omdat Marlborough en Ouwerkerk voornamelijk in de Lage Landen en het Duitse Rijk actief waren. Dit laat zeer goed zien hoe groots Marlborough in 1706 wel niet was.

In 1708 was de sfeer totaal anders dan in 1706. Alhoewel de titel suggereert dat deze prent bedoeld was voor 'de gesontheit van de dappere veldheeren, en overwinnaars van 't France leger' wordt het al snel duidelijk dat deze prent vooral bedoeld was 'ter eeren van Jan Wilhelm Friso, prince van Orange, en Vriesland'.¹⁰⁷ Marlborough en Eugenius worden weliswaar genoemd, maar het is overduidelijk dat prins Friso de belangrijkste begunstigde was. Het middenstuk van deze 'nieuwe princelijke schenk-kan' geeft de sfeer perfect weer. Zo luidt een zin uit dit middenstuk: 'drinkt vrije Vriezen, drink, drink tot de gront toe uyt, en dan geroepen, lang leefde Friso met zijn Buyd: dan Marlbourg, Eugeen, Ouerkerk...'. In de rest van dit pamflet blijft deze volgorde terugkomen. Niet Marlborough, maar prins Friso was volgens dit pamflet de voornaamste held.

Ook in andere prenten kwam dit sterk naar voren. Afbeelding elf is hier een voorbeeld van. Deze prent verbeeldt de Slag bij Malplaquet. Rechtsonder prijkt op deze prent prins Friso. Hij is op deze prent groot en heroïsch afgebeeld. Ook Marlborough en Eugenius worden op dit pamflet afgebeeld, maar er is veel moeite voor nodig om hen te vinden (het rondje geeft Marlborough weer). Marlborough en Eugenius gaan haast op in het slagveld. Indien we deze prent zouden geloven, zou prins Friso het opperbevel bij deze slag hebben gehad, maar dat was niet het geval. Een prent die de geallieerde overwinningen uit het jaar 1709 en 1710 weergaf, maakte het nog bonter (zie afbeelding zeven). Slechts een held is op deze prent te zien en dat is prins Friso. Deze prent verbeeldt een triomftocht, waarin prins Friso in een strijdswagen zit. Om hem heen zijn onder andere de personificaties van Hoop, Rechtvaardigheid, Kracht, Liefde en Vrijheid afgebeeld. Uit deze prenten blijkt dat in deze periode prins Friso in de Republiek populairder was dan Marlborough. Dit komt waarschijnlijk omdat de Brits-Nederlandse verhoudingen in 1709 sterk verslechterden.

¹⁰⁷ Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-1896-A-19155.

Een Britse Held

Gedurende heel de Spaanse Successieoorlog werd Marlborough (vaak) omschreven als een Britse held. Marlborough was in principe ook een Brit, dus dit is verre van raar te noemen. Tot ongeveer 1707 kwam dit in Nederlandse prenten en pamfletten echter veel minder sterk naar voren dan in de periode waarin prins Friso actief was. Een pamflet uit 1710 geeft dit zeer goed weer. Zo luidt dit pamflet: 'bondgenoten, maak u lauwerkroonen klaar, om elk zyn veltheer in triomphe te ontmoeten,...Oostenrijk ontvangd den dapp'ren prins Eugeen...Londenaren, wilt helt Marlbourgs kruin versieren...maar, gy gezegende, en vrije Batavieren, ontvang helt Friso'.¹⁰⁸ Elk land had in dit pamflet zijn eigen held. In de periode 1704-1706 waren alle helden daarentegen meer geallieerde helden. Volgens verschillende Nederlandse pamfletten en prenten uit de jaren 1704-1706 zou Marlborough niet voor het Engels belang, maar voor het gemeen belang hebben gestreden. In de periode waarin Friso actief was hier geen sprake meer van.

De zojuist behandelde prent, die de geallieerde overwinningen uit het jaar 1709 en 1710 uitbeeldt, laat dit zeer goed zien (afbeelding zeven). Ook in de jaren 1702 (afbeelding een), 1703 (niet als afbeelding in deze scriptie opgenomen), 1704 (afbeelding twee) en 1706 (afbeelding zes) werden er in de Republiek prenten uitgegeven die de geallieerde overwinningen van dat jaar uitbeelden. Het grote verschil tussen deze prenten en die van 1709 is dat deze onder andere bedoeld waren om de eenheid van de geallieerden te benadrukken. Vandaar dat op al deze prenten helden uit alle geallieerde landen prijkten en/of andere symbolen die deze eenheid benadrukten. In 1709 was dit verdwenen. Alleen prins Friso prijkte op deze prent. Zelfs een beeltenis die de eenheid van de geallieerden benadrukte, mistte op deze prent.

Waarschijnlijk was dit afwezig, omdat de vredesonderhandelingen en/of de Brits-Nederlandse onderhandelingen over de barrière niet verliepen zoals verwacht. Onderaan deze prent is een kleine afbeelding afgebeeld die deze (vredes)onderhandelingen weergeeft. Bij deze afbeelding staat: 'valse vrede handel' (valse vredesonderhandelingen). Wat hier precies mee wordt bedoeld, is niet duidelijk. Deze prent verbeeldt zowel de geallieerde overwinningen uit het jaar 1709 als die van 1710. In beide jaren waren er vredesonderhandelingen in de Republiek. Daarnaast waren in 1709 ook de Brits-Nederlandse onderhandelingen over de barrière. Welke (vredes)onderhandelingen op deze prent bedoeld worden, is daarom niet duidelijk. Dat de onderlinge betrekkingen tussen de geallieerden aan het verwateren waren, wordt uit deze prent duidelijk. Vandaar dat alle aandacht op deze prent uitging naar prins Friso. Deze prent staat in schril contrast met die uit de andere jaren. De prenten die verschillende individuele slagen uitbeelden veranderden echter (vrijwel) niet.

¹⁰⁸ Van Alphen, 00653, 5.

Afbeelding 6. Prent over de overwinningen die door de geallieerden behaald waren in het jaar 1706.
British Museum, Museumnummer: 1868,0808.3409.

Afbeelding 7. Prent over de overwinningen die door de geallieerden behaald waren in het jaar 1709.
Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-OB-83.318A.

Het afbeelden van overwinningen

Overwinningen werden vaak in prenten (en pamfletten) opgehemeld. Dit gold zowel voor zeer grootse overwinningen, zoals Blenheim, als voor zeer bloedige overwinningen, zoals Malplaquet. In eerste instantie had ik verwacht dat de Slag bij Malplaquet anders dan de Slag bij Blenheim afgebeeld zou worden, maar dit is niet het geval. Hoe bloedig deze slag ook geweest mogen zijn, het bleef een overwinning en zo werd deze slag ook afgebeeld. Om ordening in deze prenten aan te brengen, heb ik drie varianten onderscheiden. Van elk van deze variant zijn prenten te vinden van bovengenoemde slagen. Een gedeelte hiervan heb ik in deze scriptie opgenomen. De reden waarom ik voor deze specifieke slagen heb gekozen, is om te laten zien dat zowel grootse overwinningen als bloedige overwinningen over het algemeen hetzelfde werden afgebeeld. Om dit duidelijk te maken, had ik echter in plaats van Blenheim ook voor bijvoorbeeld Ramillies (1706) kunnen kiezen.

De eerste variant die ik heb onderscheiden, is de weergave van plannen. Deze prenten gaven vrijwel nooit het bloedige aspect van de strijd weer. Op deze prenten werd stevast een topografische kaart, met daarop het gebied waar de strijd plaatsvond, afgebeeld. Op deze kaart werd aangegeven waar het eigen leger en dat van de vijand zich bevond en hoe deze waren opgesteld. Daarnaast prijken op deze prenten vaak een beeltenis van de legeraanvoerders, die in veel gevallen omringd werden door Grieks-Romeinse goden. Afbeelding acht en negen beelden dit zeer goed uit. Deze afbeeldingen laten goed zien dat deze overwinningen op vrijwel dezelfde wijze afgebeeld werden. Op beide prenten wordt Marlborough afgebeeld. Op afbeelding acht prijkt Marlborough linksboven, op het witte paard. Op afbeelding negen is hij linksonder, op de tweede medaille van boven, afgebeeld. Op beide prenten zijn daarnaast veel klassieke invloeden. Op afbeelding negen zijn rechtsonder bijvoorbeeld Mars en Hercules afgebeeld.

De tweede en derde variant die ik heb onderscheiden, is de weergave van de strijd zelf. De strijd werd echter, vandaar het onderscheid, op twee manieren afgebeeld. De strijd werd zowel geordend als chaotisch (en bloedig) afgebeeld. Daarnaast verschilde deze varianten ook in de wijze waarop de legeraanvoerders werden afgebeeld. Ik zal beginnen met de geordende versie. Afbeelding tien en elf zijn voorbeelden hiervan. Op de geordende versies werden de legeraanvoerders vaak centraal in beeld en heroïsch afgebeeld. De aandacht werd op deze prenten volledig naar hen gericht. Dit komt op afbeelding tien en elf sterk naar voren. Afbeelding elf heb ik eerder in deze scriptie, op bladzijde 36, behandeld. Het unieke aan deze prent is dat prins Friso een veel belangrijkere rol inneemt dan Marlborough. Van de Slag bij Malplaquet bestaat echter ook een prent waarop Marlborough, net zoals op afbeelding tien, een centrale rol inneemt.¹⁰⁹ Op deze prent wordt prins Friso zelfs niet afgebeeld. Zowel de eerste, als laatstgenoemde manier waren bij uitstek

¹⁰⁹ Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-OB-83.313.

bedoeld om de legeraanvoerders op te hemelen. De laatste variant, die ik heb onderscheiden, was hier veel minder geschikt voor.

Dit is de chaotische en bloedige variant. In tegenstelling tot de geordende variant namen de legeraanvoerders op deze prenten niet zo'n belangrijke rol in. De legeraanvoerders werden vaak wel (echter niet altijd) afgebeeld, maar er is veel moeite voor nodig om hen te vinden. Afbeelding twaalf en dertien zijn voorbeelden hiervan. Op beide prenten is Marlborough afgebeeld. Op afbeelding twaalf is Marlborough bovenaan in een medaillon afgebeeld, met daaromheen enkele mythologische figuren. Op deze prent wordt Marlborough nog vrij groots afgebeeld, maar daar is deze prent een uitzondering op. Op andere prenten van de Slag bij Blenheim werd Marlborough op dezelfde wijze als op afbeelding dertien afgebeeld.¹¹⁰ Afbeelding dertien is wat dat betreft meer kenmerkend voor dit soort prenten. Marlborough wordt hier weliswaar op afgebeeld, maar zonder nummering zou niemand hem kunnen vinden.

Ondanks dat bij deze prenten het bloedige aspect centraal staat, moet dit niet negatief opgevat worden. Dit was een stijlform. Ook deze prenten waren bedoeld om overwinningen op te hemelen. Deze chaotische prenten werden vooral gebruikt in pamfletten, die de strijd tot in het detail beschreven. Vaak droegen deze pamfletten de naam 'relaas van', gevolgd door de naam van de slag. Van vrijwel elke overwinning is zo'n relaas te vinden.¹¹¹ Deze pamfletten bevatten niet altijd een prent, maar dit kwam wel vaak voor (vooral bij grote overwinningen). De reden dat ik deze pamfletten niet in deze scriptie gebruik, is omdat deze pamfletten zeer droog zijn. Een mening is in deze pamfletten vaak afwezig. De kans dat veel Nederlanders met zulke pamfletten in aanraking kwamen, was echter zeer groot. Aan het enorme aantal van deze pamfletten te zien, kan worden geconcludeerd dat hier een grote markt voor was. Waarschijnlijk zal dit de Nederlandse beeldvorming van Marlborough in positieve zin hebben beïnvloed. De Nederlanders werden immers gebombardeerd met beschrijvingen van Marlboroughs overwinningen.

Ondanks dat Marlborough door heel de Spaanse Successieoorlog vrijwel hetzelfde werd afgebeeld in prenten die individuele slagen uitbeelden, heb ik in dit hoofdstuk laten zien dat in de periode 1706-1709 Marlborough over het algemeen negatiever dan in de periode 1702-1706 in Nederlandse prenten en pamfletten werd afgeschilderd. Een frontale aanval kwam er in de Republiek echter niet. Ook in de periode 1710-1713 gebeurde dit niet. Sterker nog, in de Republiek verdween dit negatieve beeld van Marlborough in periode 1710-1713 volledig. In Groot-Brittannië was dit zeer

¹¹⁰ Voorbeelden hiervan zijn:

Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-OB-83.186;

Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-OB-83.187;

Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-OB-83.188.

¹¹¹ Er is bijvoorbeeld zelfs zo'n pamflet over hetgeen in 1703 in Bonn was voorgevallen. Dit was een van de eerste pamfletten waarin Marlborough werd genoemd. Knuttel, 14943.

anders. Daar kwam wel een frontale aanval op Marlborough. Het is vanwege wat er in Groot-Brittannië in de jaren 1710-1713 gebeurde dat Marlborough in de Republiek weer zeer populair werd. Voornamelijk de onderlinge Brits-Nederlandse verhoudingen en daaraan verbonden Vrede van Utrecht liggen hieraan ten grondslag. Indien dit alles niet had plaatsgevonden, zou het zo maar kunnen dat het negatieve beeld van Marlborough in de Republiek had standgehouden. Misschien was er dan zelfs een frontale aanval op Marlborough gekomen. Het liep echter zeer anders.

Afbeelding 8. Slag bij Blenheim, 1704.
Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-OB-83.193A.

Afbeelding 9. Slag bij Malplaquet, 1709.
Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-OB-83.419.

Afbeelding 10. Slag bij Blenheim, 1704.
 Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-OB-83.190.

Afbeelding 11. Slag bij Malplaquet, 1709.
 Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-OB-83.418.

Afbeelding 12. Slag bij Blenheim, 1704.
Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-1924-256.

Afbeelding 13. Slag bij Malplaquet, 1709.
Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-OB-83.312.

Hoofdstuk 3. Het Engels verraad en de Vrede van Utrecht

Het negatieve beeld dat van Marlborough in de periode 1707-1710 opkwam, verdween volledig in de periode 1711-1713. Alles wat over Marlborough in deze periode in de Republiek verscheen, was overwegend positief. Aan de ene kant is dit opmerkelijk. Marlboroughs populariteit was in de Republiek verbonden aan zijn overwinningen. Overwinningen behaalde Marlborough in deze periode echter amper. In de jaren 1712 en 1713 zelfs geen een. Dit kwam omdat hij aan het einde van het jaar 1711 zijn positie als opperbevelhebber van het Brits-Nederlandse leger kwijtraakte. Het is daarom aan de ene kant opmerkelijk dat hij in de Republiek zo positief in deze periode werd beschreven. Aan de andere kant was dit echter zeer logisch. Meer dan in de voorgaande periodes was Marlborough een lotgenoot van de Nederlanders. Om dit duidelijk te maken, zal ik eerst kort de sfeer in Engeland tijdens de Spaanse Successieoorlog behandelen.

Gedurende de Spaanse Successieoorlog waren er in het Engelse parlement twee partijen die de macht hadden. Dit waren de Whigs en de Tories.¹¹² Zij stonden wat betreft de oorlog lijnrecht tegenover elkaar. In de praktijk waren de Whigs (overwegend) voor de (continentale) oorlog en de Tories waren hier (overwegend) tegen. Als opperbevelhebber van het leger waren de Whigs de natuurlijke bondgenoten van Marlborough. Zolang de Whigs aan de macht waren, dat was ongeveer in de periode 1702-1710, had Marlborough weinig te vrezen. In 1710 kwamen de Tories echter aan de macht. Zij wilden het liefst de oorlog zo snel mogelijk beëindigen. Om dit te bereiken, probeerden de Tories de publieke opinie in Engeland naar hun hand te zetten. Dit deden zij door onder andere pamfletten op grote schaal te verspreiden. In deze pamfletten werd Marlborough vaak persoonlijk aangevallen. Marlborough werd er onder andere van beschuldigd zich aan de oorlog te verzeuken.¹¹³ Marlborough viel aan het debat dat ontstond tussen de Tories en de Whigs ten prooi. Hij raakte in 1711 zijn positie en macht kwijt. Aan het eind van 1711 kwam het zelfs zover dat hij zich gedwongen zag Engeland te verlaten. Pas in 1714 kwam hij terug naar Engeland.

Rond dezelfde tijd dat Marlborough zich gedwongen zag Engeland te verlaten, begonnen de Engelsen en de Fransen in het geheim te onderhandelen over vrede.¹¹⁴ De Republiek werd buiten deze onderhandelingen gehouden. Pas in 1712, bij de vredesonderhandelingen in Utrecht, kon de Republiek mee 'onderhandelen'. In 1712 was echter vrijwel alles al tussen de Engelsen en Fransen verdeeld en beslist, ten nadele van de Republiek en Oostenrijk. Dit kwam voor veel Nederlanders over als verraad. Verschillende vredesonderhandelingen, die in de Republiek vanaf 1705 waren gehouden, waren onder andere mislukt, omdat de Nederlanders ook aan de belangen van de Engelsen dachten. Dat de Engelsen met de buit ervandoor gingen, kwam voor veel Nederlanders over

¹¹² Veenendaal, 'War of the Spanish Succession', 441.

¹¹³ Jones, *Marlborough*, 188, 214.

¹¹⁴ Veenendaal, 'War of the Spanish Succession', 442-443.

als een dolkstoot in de rug. Net als Marlborough waren zij door de Engelsen verraden. Marlborough was in deze tijd daarom een lotgenoot van de Nederlanders. Bovendien was Marlborough ook tegen deze vrede.¹¹⁵

Gevoel van ongeloof

Ondanks dat de geheime vredesonderhandelingen tussen de Engelsen en de Fransen al in 1711 begonnen, verschenen er pas vanaf 1712 pamfletten in de Republiek waarin dit wordt vermeld word. In 1712 begonnen tevens de vredesonderhandelingen in Utrecht. Dat de Engelsen en Fransen in het geheim vrijwel alles al hadden bepaald, begrepen veel Nederlanders maar al te goed. De pamfletten uit het jaar 1712 kenmerken zich vooral door een gevoel van ongeloof. Vooral de dichter Jacob Zeeus heeft veel pamfletten geschreven met dit als onderwerp. Zo luidt het begin van een pamflet van hem uit dit jaar: 'Brittanje, wie zou durven denken dat gy, door een sireen (Frankrijk) bekoort, lichtvaardig uw gegeveeven woordt, en koninglijken eedt zout krenken!'.¹¹⁶

De laatste zin van dit pamflet geeft dit gevoel van ongeloof misschien nog wel beter weer. Zo luidt deze zin: 'Al roept men, dat gy, moê gevochten, door Vrankrijk u misleiden liet, Brittanje, wy gelooven 't niet'. Er werden in verschillende pamfletten voornamelijk twee redenen genoemd waarom de Nederlanders dit 'Engels verraad' niet konden geloven. Een had betrekking op Frankrijk en de ander op Marlborough. De reden die betrekking had op Frankrijk zal ik niet uitgebreid behandelen. Het komt erop neer dat de Fransen niet te vertrouwen zouden zijn. In voorgaande citaten komt dit al sterk naar voren. De reden die betrekking had op Marlborough zal ik wel uitgebreid behandelen.

De Nederlanders wezen er vooral op dat Marlborough elke slag had gewonnen. Waarom nu dan stoppen, vroegen veel Nederlanders zich af? Zo luidt een pamflet uit 1712: 'vergeer gy (Engeland) dan de legertogten uw's veldheers, Marlboroug, zo dra, waar in hy, tot der gallen schâ'.¹¹⁷ Daarnaast wezen de Nederlanders erop dat de Engelsen door de jaren heen Marlborough zo veel eer hadden geschonken. Volgens het eerdergenoemde pamflet van Jacob Zeeus kwamen de Engelsen voor 'het stichten van zyn (Marlboroughs) krijgstrokeen' haast marmer te kort. Ditzelfde pamflet wees er daarnaast op dat zelfs 'Vrankrijks grootste legervoogd (Tallard) uw hoofdstadt (Londen) kwam bezoeken!'. Zelfs Tallard had moeten buigen voor de Engelsen. Maar zo wees Jacob Zeeus erop: 'die legervoogdt meldt nu den lof van Marlboroug aan 't Fransche hof'. De Engelsen maakte zich volgens hem belachelijk. Dit kwam ook naar voren in een spotdicht uit 1712.

Dit spotdicht beschrijft 'op boertige wys' een gesprek tussen Jaap, een Nederlander, en

¹¹⁵ Jones, *Marlborough*, 210.

¹¹⁶ Knuttel, 16078.

¹¹⁷ Knuttel, 16083.

Harlequin, een Fransman.¹¹⁸ Zij kwamen elkaar tegen in Londen en gingen een gesprek aan. Wanneer Jaap het over Marlborough en Tallard heeft, zegt Harlequin: 'hum isse niete noemenswaard'. Zij deden volgens Harlequin niet meer mee. Iets later in dit spottendicht zegt Harlequin: 'duk de Ormond, hum al ziet hum kanse, die makke niete klop ons Franse; En Marlenbourg hum bruy maar toe, dat wier die heeren Torries moe'. Engeland was volgens Harlequin niet 'zo kwaat op sons Franssooys'. Engeland had het Frankrijk vergeven. 'Ormond' (Ormonde) waarop hij in dit pamflet enkele malen wijst, was degene die het opperbevel van het Brits-Nederlandse leger in 1711 overnam van Marlborough.

Ormonde kwam ook in een ander pamflet uit 1712 naar voren. Dit was weer een pamflet van Jacob Zeeus. Dit pamflet droeg de titel: 'trionfwagen voor Ormont'.¹¹⁹ Een triomfwagen was dit echter allerminst. De eerste zin van dit pamflet geeft de sfeer perfect weer: 'zo gaan in 't einde onze oogen open. 't Geheim van 't Engelsch kabinet, waar in de valscheidt was gesloopen'. Net zoals in de andere pamfletten van Jacob Zeeus kwam de ongeloof en woede die bij veel Nederlanders heersten sterk naar voren. Dit pamflet gaf tevens in een zin het beste het Nederlandse beeld van Marlborough in deze tijd weer. Zo luidt deze zin: 'vorst Marlboroug, by u (Engeland) verstooren, geheiligt by de bondgenooten!'.

Een Bezoek aan Maastricht

Dat Marlborough 'geheiligt', ofwel in de Republiek weer populair werd, blijkt ook uit een pamflet uit 1713. Dit pamflet draagt de titel: 'Maestrigts zegengroet, aan den grooten en doorluchtigen oorlogsheld, John Churchill, prins des H. Roomschen Rijks en hertog van Marlbouroug'. Dit pamflet was uitgegeven ter gelegenheid van 'zyn (Marlboroughs) gelukkige aankomst aldaar uyt Groot Brittanje'. Nadat Marlborough zich in 1711 gedwongen zag om Engeland te verlaten, reisde hij een groot deel van het Europese continent over en deed in 1713 ook Maastricht aan. Volgens een artikel van Edward Gregg werd Marlborough in alle steden die hij aandeed als een held verwelkomd.¹²⁰ In het geval van Maastricht is hier, getuige dit pamflet, ook een overlevering van.

Marlborough werd in Maastricht groots onthaald. De eerste zin van dit pamflet is al genoeg om dit duidelijk te maken. Zo luidt deze zin: 'Zyt welkoom Mavors (Mars) held! Onlangs Europa's wonder, de geessel van Bourbon, en Vrankryk oorlogsdonder'.¹²¹ Ook in dit pamflet komt de ongeloof en de woede die bij veel Nederlanders heersten sterk naar voren. Niet voor niets is ook dit pamflet van de hand van Jacob Zeeus. Engeland wordt in dit pamflet bijvoorbeeld het 'afvallige

¹¹⁸ Knuttel, 16084, 2.

¹¹⁹ Knuttel, 16080.

¹²⁰ E. Gregg, 'Marlborough in exile, 1712-1714', in: *The historical Journal*, Vol. 15, No. 4. (1972), pp 593-618.

¹²¹ Knuttel, 15978, 2.

De Koninklijke Bibliotheek plaats dit pamflet in 1711, maar uit het artikel van Gregg blijkt dat Marlborough pas in 1713 in Maastricht arriveerde. Marlborough verliet weliswaar al eind 1711 Engeland, maar hij deed eerst andere steden aan.

Eng'lenland' genoemd en de Engelsen een 'wispelturig volk!'.¹²²

Een redevoering over de Vrede van Utrecht?

Toen in 1713 de Vrede van Utrecht werd gesloten, verscheen er nog eenmaal een pamflet over Marlborough. Dit was een pamflet die tegen deze vrede gericht was. De titel van dit pamflet is: 'Reden-voering van den hertog van Marlebourg tot het volk van Albion over de vrede met Frankrijk...'.¹²³ Dit was niet een echte redenvoering van Marlborough. Vandaar dat Engeland ook Albion werd genoemd. Dit was de oudst bekende, haast mythische naam, van Engeland die voornamelijk in de periode 1711-1713 graag in de Republiek werd gebruikt.¹²⁴ Marlborough werd in dit pamflet gebruikt om tegen de vrede te betogen. De eerste zin van dit werk geeft de inhoud van dit pamflet goed weer. Zo luidt deze zin: 'welk een verwaasde drift heeft u het hart verrukt ô Englanders noyt van 't oorlogslot verdrukt'. Dat Marlborough werd gebruikt om tegen de vrede te betogen, laat zien dat hij in deze periode vooral als een (politiek) symbool werd gebruikt. Net zoals (weliswaar in mindere mate) in de periode 1704-1706 werd hij in deze periode gebruikt als een symbool van eenheid. In dit geval was dit echter een verbroken eenheid.

In dit hoofdstuk heb ik laten zien dat Marlborough in de periode 1710-1713 weer zeer populair werd in de Republiek. Samenvattend valt uit de Nederlandse pamfletten en prenten het volgende patroon te schetsen: in de periode 1702-1703 zou Marlborough vrijwel onbekend zijn geweest, in de periode 1704-1706 zou Marlborough volksheld nummer een zijn geweest, in de periode 1707-1709 zou er een negatief beeld van hem zijn opgekomen en in de periode 1710-1713 zou Marlborough weer zeer populair zijn geweest. De vraag is of dit patroon klopt. Is het beeld dat uit Nederlandse prenten en pamfletten naar voren komt ook het beeld dat de Nederlanders tijdens de Spaanse Successieoorlog hadden? Deze vraag zal in het volgende hoofdstuk centraal staan.

¹²² Knuttel, 15978, 3.

¹²³ Knuttel, 16174.

¹²⁴ Knuttel, 16080;
Knuttel, 16083.

Hoofdstuk 4. De publieke opinie

Was er in de Republiek tijdens de Spaanse Successieoorlog een debat over Marlborough? Aan de ene kant zou kunnen worden gezegd van niet. Een frontale aanval op Marlborough, zoals in Groot-Brittannië gebeurde, vond niet plaats in de Republiek. Zoals uit het tweede hoofdstuk is gebleken, ontstond er in de periode 1707-1710 wel een negatief beeld van hem. Hieruit blijkt dat er toch wel degelijk in bepaalde mate een debat was. Dit betekent dat de these dat de Spaanse Successieoorlog in de Republiek zich kenmerkte door een breed gedragen consensus niet waterdicht is. Over het algemeen werd in de Republiek echter lovend over Marlborough gesproken. Alleen in de periode 1707-1709 kwam er een negatief beeld van Marlborough voor. Vaak was het materiaal zeer duidelijk: Marlborough was een held.

Veel gebeurtenissen waarvan ik had verwacht deze in de pamfletten en prenten tegen te komen, waren niet aanwezig. De grote vraag is: waarom? Op deze vraag valt niet een eenduidig antwoord te geven. Dit is en zal altijd giswerk blijven. Het proces van het maken van een individuele prent of pamflet is vrijwel nooit in zijn geheel overgeleverd. Vaak is het daarom onduidelijk waarom iets wel of niet aanwezig is. Toch zal ik deze problematiek behandelen. Ik zal de vraag waarom sommige gebeurtenissen in Nederlandse prenten en pamfletten afwezig waren, proberen te beantwoorden door een nuancering te geven van de pamfletten en prenten, die ik in deze scriptie heb gebruikt. Ik zal in dit hoofdstuk opnieuw enkele pamfletten en prenten behandelen. Dit maal zal ik deze pamfletten en prenten vanuit een ander perspectief, namelijk het politiek-historisch perspectief, benaderen. Ik zal proberen te achterhalen hoe groot de greep van de 'Nederlandse overheid' (in enge zin) op deze prenten en pamfletten was.

De rol van de 'Nederlandse overheid'

Een deel van de prenten en pamfletten, die ik heb behandeld, waren vervaardigd in opdracht van de 'Nederlandse overheid'. Een voorbeeld hiervan is een pamflet uit 1704. Dit pamflet was uitgegeven in Breda en draagt de titel: 'Zegevuur over 's lands glorieuze veldtriumfen aen den Donauw, door den onoverwinnelyke held, en hartog van Marlboroug'.¹²⁵ De ondertitel luidde als volgt: 'en de saamverknogte magten van de Hoogm. Heeren Staten der Verenigde Nederlanden', gevolgd door: 'Aan....en de Ed: Agtbare Heeren den president, borgermeester, schepenen, en raden der stad Breda'. Dit pamflet was gedrukt door Cornelis Tessers, de 'stadsdrukker' van Breda. Gedurende de jaren 1704-1713 was hij degene die al het drukwerk van de stad Breda uitgaf.¹²⁶ Dat dit zijn consequenties zou hebben gehad voor de inhoud van dit pamflet lijkt me aannemelijk.

¹²⁵ Knuttel, 15150a.

¹²⁶ E. Groenenboom-Draai, *De Rotterdamse woelreus, de Rotterdamse Hermes (1720-'21) van Jacob Campo Weyerman: Cultuurhistorische verkenningen in een achttiende-eeuwse periodiek* (Amsterdam 1994) 206.

In het geval van het zojuist behandelde pamflet is het duidelijk dat dit uitgegeven was door de 'Nederlandse overheid'. Vaker was dit niet duidelijk. Dit komt, omdat wij vaak de auteur en/of uitgever niet kennen. Dat veel pamfletten bedoeld waren om de 'Nederlandse overheid' te paaien is echter overduidelijk. Een voorbeeld hiervan komt uit 1706. Dit pamflet draagt de titel: 'Triomfzang over de heerlyke zege, op de Fransche, Spaansche en Beiersche heirlegers, omtrent Rammellies, door de dappersten veltheeren... Marlborough...Ouwerkerk'.¹²⁷ Dit pamflet was geschreven aan: 'de edelmogende, H: Heeren, de Heeren Gedeputeerde Staaten van Stat. en Lande. Vaderen des Vaderlants Pilaaren van den Staat'. Deze 'triomfzang' werd door 'hunnen onderdaanigsten en gehoorzaamsten dienaar F. Buning' met 'het diepste ontzag' aan hen opgedragen.

Aan de stijl van dit pamflet valt duidelijk op te maken dat dit pamflet bedoeld was om de 'Nederlandse overheid' te paaien. Of dit pamflet ook door de 'Nederlandse overheid' is uitgegeven, valt helaas niet te zeggen. De uitgever van dit pamflet was Wouterus van der Woude, boekdrukker uit Groningen. Meer relevante informatie is er helaas niet over de uitgever te vinden. Ik weet daarom niet of hij net als Cornelis Tessers bijvoorbeeld stadsdrukker was. Daar Tessers dit vermeldde op het pamflet lijkt me dat indien van der Woude dit ook was geweest, hij dit ook zou hebben vermeld, maar dit is niet het geval. Ik heb het vermoeden dat dit pamflet niet door de 'Nederlandse overheid' is uitgegeven. De reden waarom ik dit denk, is omdat deze 'triomfzang' gevolgd werd door een reactie. Deze reactie was niet bepaald positief.

De reactie op de zojuist behandelde 'triomfzang' was van J.A. Mensinga en droeg de titel: 'Aan den heere F. Buning, wanneer, voor de uitkomst van zijn Ed. triumfzang, de Stat met quode rijmen vervult was'.¹²⁸ Deze reactie was niet zo zeer tegen de oorlog gericht, maar tegen 'quode rijmen'. Hiermee bedoelde Mensinga lofzangen, in dit geval expliciet de lofzang van F. Buning. Deze lofzang noemde hij 'ontzinde en dulle troep'. Zulke lofzangen zag hij het liefst verdwijnen. Zo zei hij: 'zoo moet de onduitsche hoop van rijmers op 't verschijnen van uwe poëzy, uit ieders oog verdwijnen'. De Nederlanders moesten volgens hem bij de les blijven. Zo zei hij: 'uw digt doet dubbel goet: het vaagt geheel de stat van basterpoëzy, die haar bedoezeld hadt'.

De strijd moest, volgens Mensinga, niet opgehemeld worden. De realiteit op het slagveld was zeer anders als deze lofzangen zouden vermoeden. Zelf, zo gaf hij aan, zou hij niet graag zich op het slagveld bevinden. Dat F. Buning, vanuit zijn luie stoel de oorlog ophemelde, vond hij maar niets. Zo zei hij: 'die, buiten u, zig durft in de oorlogsvlammen mengen, Te stout en roekloos, moet aan 't oorlogsvuur zengen'. Hiermee bedoelde hij iets in de trant van: eenieder die de moed heeft om mee te vechten, zal uiteindelijk hier de consequenties van dragen. In andere woorden: zo leuk was het allemaal niet. Zo'n reactie was aan de ene kant zeer ongewoon, maar aan de andere kant weer zeer

¹²⁷ Knuttel, 15519.

¹²⁸ Knuttel, 15519, 6-7.

typerend voor de Republiek. Deze reactie was weliswaar negatief, maar het was geen frontale aanval tegen de oorlog. Het was slechts tegen lofzangen (expliciet de lofzang van Buning) gericht. Het is allemaal maar halfjes. Ook in het geval van de Spaanse Successieoorlog was er in de Republiek weliswaar wat kritiek (dit kwam echter niet veel voor), maar ook hier bleef, net zoals op Marlborough, een frontale aanval uit. Dat er kritiek was, duidt er echter wel op dat er wel degelijk in bepaalde mate een debat was.

Toch lijkt het erop dat de 'Nederlandse overheid' zich enorm met dit materiaal bezighield en probeerde het 'debat' naar hun hand te zetten. Dat blijkt bijvoorbeeld ook aan de privileges die nodig waren om een prent of pamflet te vervaardigen. Zonder toestemming van de Staten kon in de Republiek, tijdens de Spaanse Successieoorlog, een pamflet of prent niet zo maar uitgegeven worden. In een artikel uit 2005 wees Donald Haks hier op.¹²⁹ Een groot deel van de pamfletten en de prenten, die ik heb beschreven, maakt melding van een privilege. In het geval van het toneelstuk dat ik heb beschreven, werden de eerste twee pagina's zelfs volledig gewijd aan een kopie van het privilege dat zij hadden gehad van A. Heinsius.¹³⁰ Dit pamflet kwam uit en ging over het jaar 1704. Het privilege dat zij in dit pamflet hadden opgenomen, ging echter terug tot 1684! Dat zo'n onderbouwing nodig was om een toneelstuk te publiceren, maakt wel duidelijk hoe erg de 'Nederlandse overheid' zich hiermee bezighield.

Daarnaast is de opbouw van dit toneelstuk opmerkelijk. Daadwerkelijk bestaande mensen, zoals Marlborough, kwamen in dit toneelstuk alleen zwijgend voor. Dit kan een stijlvorm zijn geweest. Het zou echter ook kunnen dat het in de Republiek verboden of tenminste niet gewild was om belangrijke figuren, zoals Marlborough, woorden in de mond te leggen. Volgens Donald Haks was het in de Republiek (in principe) verboden om belangrijke buitenlandse personen te beledigen.¹³¹ Of dit de reden is waarom in dit toneelstuk voor deze opzet is gekozen, valt niet met zekerheid te zeggen. Hoe dan ook, zelfs een toneelstuk mocht niet zonder goedkeuring van de 'Nederlandse overheid' gepubliceerd worden. Dit gold voor meerdere pamfletten en prenten. Op veel prenten van slagen, die ik in deze scriptie heb opgenomen, staat vermeld dat de uitgever voor deze prent een privilege had.¹³²

¹²⁹ Haks, 'War government and the news', 172.

¹³⁰ Knuttel, 15159, 2-3.

¹³¹ Haks, 'War government and the news', 172.

¹³² Voorbeelden hiervan zijn:

Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-1924-256;

Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-OB-83.312;

Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-OB-83.193A.

Censuur?

Over het algemeen is de these dat er in de Republiek, ten tijde van de Spaanse Successieoorlog, weliswaar censuur was, maar in mindere mate dan in andere landen. Dit mag zo zijn, maar de 'Nederlandse overheid' had wel degelijk greep op Nederlandse prenten en pamfletten. Dit zou een verklaring kunnen zijn waarom veel gebeurtenissen, waarvan ik had verwacht deze in Nederlandse pamfletten en prenten tegen te komen, afwezig waren. Zaken waarvan ik had verwacht deze tegen te komen, maar waarvan het tegendeel bleef, was bijvoorbeeld een eventuele onvrede over Marlboroughs benoeming in 1702, de disputen tussen Marlborough en de gedeputeerde te velde in de periode 1702-1705, de vredesonderhandelingen in de periode tussen 1705-1710, de geheime afspraken tussen de Engelsen en Karel III over het asiento in 1708 en de Brits-Nederlandse onderhandelingen over de Barrière in de periode 1706-1709.

Deze gebeurtenissen kwamen allemaal niet voor in Nederlandse pamfletten en prenten die betrekking hadden tot Marlborough. Slechts indirect heb ik van sommige gebeurtenissen een verwijzing in Nederlandse pamfletten en prenten gevonden. In deze pamfletten en prenten werd Marlborough echter niet expliciet genoemd. Ook het gouverneurschap van de Zuidelijke Nederlanden dat Marlborough in de periode 1706-1708 door de Oostenrijkse keizer meerdere malen aangeboden kreeg, werd nooit bij naam genoemd. Over het algemeen speelden en werden al deze disputen, indien nodig, opgelost achter de schermen. Dit wil niet per se zeggen dat deze gebeurtenissen de algehele sfeer in Nederlandse pamfletten en prenten niet beïnvloed hebben. Naar alle waarschijnlijkheid kwam er juist in de periode 1707-1709 een negatief beeld van Marlborough op doordat de onderlinge betrekkingen tussen Engeland en de Republiek een deuk opgelopen hadden.

Of dit werkelijk zo is, valt echter niet hard te maken. Misschien zijn deze gebeurtenissen wel afwezig in Nederlandse prenten en pamfletten, omdat de Nederlanders zich niet druk maakten om deze zaken. Dat wij dit heden ten dage raar vinden, zegt misschien wel meer over onszelf dan over de Nederlanders aan het begin van de 18^e eeuw. Het heeft er sterk de schijn van dat dit kwam, omdat de 'Nederlandse overheid' de 'publieke opinie' enigszins wist te beheersen, maar ook dit valt niet hard te maken. Dat de 'Nederlandse overheid' probeerde om de 'publieke opinie' te beïnvloeden, dat staat vast. Of de 'Nederlandse overheid' hier werkelijk in geslaagd, is maar de vraag.

Conclusie: een Britse held met een Nederlands tintje

In deze scriptie heb ik meermalen erop gewezen dat er veel haken en ogen aan het gebruikte materiaal kleven. Onduidelijk is of dit materiaal de 'publieke opinie' weergeeft of niets meer dan staat gereguleerde propaganda was. In deze scriptie heb ik duidelijk gemaakt dat de greep die de staat op prenten en pamfletten had groot was, maar dat er desondanks wel in bepaalde mate een debat was. Dat ook de Republiek aan censuur deed, is bekend. Veel historici menen dat deze censuur niet effectief was. Aan de hand van de (in grote mate negatieve) pamfletten en prenten die in de jaren 1707-1709 verschenen, blijkt hetzelfde. De these dat er in de Republiek geen debat was tijdens de Spaanse Successieoorlog blijkt niet waterdicht. Daar er ook negatieve geluiden te horen waren, was er wel degelijk in bepaalde mate een debat. Het blijft echter onduidelijk of het beeld dat uit deze pamfletten en prenten naar voren komt ook het beeld was dat de meeste Nederlanders hadden. Daar er echter geen ander materiaal beschikbaar is om de Nederlandse beeldvorming van Marlborough te achterhalen, zullen we het hiermee moeten doen.

De populariteit van Marlborough was in de Republiek voornamelijk verbonden aan zijn overwinningen. In jaren als 1704, 1706, 1708 en 1709 (opeenvolgend het jaar waarin de slagen bij Blenheim, Ramillies, Oudenaarde en Malplaquet werden gewonnen) verschenen er in de Republiek veel prenten en pamfletten over Marlborough. In 1704 en 1706 verschenen de meeste prenten en pamfletten. In jaren waarin Marlborough geen grote overwinningen behaalde, zoals de jaren 1702, 1703, 1705, 1707, 1710 en 1711 verscheen er haast niets over hem. De periode 1712-1713 vormt op deze regel een uitzondering. In deze jaren verschenen er ondanks dat hij in deze periode niet militair actief was wel veel pamfletten over Marlborough.

In de periode 1702-1704 was Marlborough bij het grote publiek onbekend. Marlborough werd in de Republiek pas echt populair vanaf de overwinning te Blenheim. Vanaf dat moment kon hij zich meten aan de populariteit van Eugenius, met wie hij vanaf 1704 vaak samen afgebeeld werd en/of in een adem werd genoemd. In de periode 1704-1706 verschenen er tevens veel Nederlandse prenten en pamfletten die in zijn geheel over Marlborough gingen, of waarin hij de voornaamste begunstigde was. In de periode 1704-1706 was Marlborough op het toppunt van zijn populariteit. Marlborough werd in deze periode beschreven als een 'Romeinse held' die Frankrijk en Beieren keer op keer een lesje had geleerd. Hij werd in deze periode niet zo zeer beschreven als een Britse held, maar als een geallieerde held. Marlborough was een symbool van eenheid.

Totdat prins Friso ten tonele verscheen, bleef Marlborough voor de Nederlanders de voornaamste held en ging ook de meeste aandacht naar hem toe. Vanaf ongeveer 1707-1711 was prins Friso echter populairder dan Marlborough. Dit wil niet zeggen dat Marlborough totaal impopulair werd. Marlborough werd zo nu en dan nog steeds beschreven en afgebeeld als een held

die keer op keer triomfeerde. Daarnaast hadden de meeste Nederlanders er nog steeds geloof in dat hij en de andere generaals op den duur voor vrede zou zorgen. In de periode 1707-1710 kwam er desondanks ook een negatiever beeld van Marlborough op. Marlborough werd bijvoorbeeld beschreven als iemand die het eigenbelang voor het gemeen belang liet gaan. Daarnaast werd hij in deze periode niet meer als een geallieerde held omschreven, maar als een Britse held. De symbolen van eenheid, die altijd voorop hadden gestaan bij het afbeelden van geallieerde overwinningen, verdwenen.

In de periode 1711-1713 verdween het negatieve beeld van Marlborough echter weer volledig. Dit kwam omdat er veel veranderde aan de Brits-Nederlandse verhoudingen. In Engeland kwamen de Tories aan de macht. Dit leidde ertoe dat de Engelsen en de Fransen in het geheim over vrede gingen onderhandelen. Pas nadat deze geheime onderhandelingen waren voltooid, kwamen er vredesonderhandelingen waarbij ook de Republiek betrokken werd. Toen was vrijwel alles al beslist en verdeeld. Veel Nederlanders voelden zich verraden door de Engelsen. Ondanks dat Marlborough tevens een Brit was, leidde dit niet tot een negatiever beeld van Marlborough. Ook Marlborough was namelijk door de Engelse overheid verraden. Marlborough raakte in 1711 zijn positie als opperbevelhebber van het Brits-Nederlands leger kwijt. Dit maakte van hem een lotgenoot van de Nederlanders. In de periode 1711-1713 werd Marlborough (weer) voornamelijk omschreven als een symbool van eenheid. In dit geval was dit echter een verbroken eenheid.

Nadat de Vrede van Utrecht gesloten was, verscheen er in de Republiek haast niets meer over Marlborough. In heel de periode tot aan zijn dood heb ik slechts een prent over hem kunnen vinden. Deze prent kwam uit in het jaar waarin hij stierf en gaat tevens over zijn dood (zie afbeelding veertien). Nog eenmaal mocht hij de titelpagina van de Europese Mercurius sieren. In tegenstelling tot de titelpagina van de Mercurius uit 1705 (zie titelblad), is op deze prent geen beeltenis van Marlborough opgenomen. Desondanks is deze prent toch zeer eervol naar Marlborough. Op deze prent wordt namelijk het graf van Marlborough afgebeeld. Op dit graf staat een wenende Mars, onder andere de Romeinse god van de oorlog. De boodschap uit deze prent is vrij helder: een held is heengegaan. In de periode 1713-1722 verscheen er weliswaar vrijwel niets over Marlborough in de Republiek, maar de Nederlanders waren hem blijkbaar nog niet helemaal vergeten.

Dat er in de periode 1713-1722 haast niets over Marlborough verscheen, is niet raar te noemen. Marlborough had in deze periode geen functie meer voor de Nederlanders. De oorlog was voorbij en de vrede hield aan. In 1713 waren de Nederlanders bang dat de vrede slechts van zeer korte tijd zou zijn, maar deze angst kwam niet uit. Daarnaast was er geen sprake meer van een Brits-Nederlandse alliantie en Marlborough was niet meer de man die hij ooit was geweest. In 1714 keerde Marlborough weliswaar terug naar Engeland en kreeg hij ook enkele van zijn functies terug, maar de man die hij tijdens de Spaanse Successieoorlog was geweest, zou hij nooit meer worden.

Aan het einde van de Spaanse Successieoorlog was Marlborough ook al bijna drieënzestig jaar. Dat Marlborough in 1722 nog een keer de Europese Mercurius mocht sieren, laat echter zien dat hij in 1722 toch nog steeds een beetje als 'onze held' werd gezien. Tijdens de Spaanse Successieoorlog kwam dit in veel Nederlandse prenten en pamfletten naar voren. Marlborough was voor de meeste Nederlanders weliswaar een Britse held, maar dan wel een met een Nederlands tintje.

Afbeelding 14. Titelpagina voor de Europese Mercurius van 1722.
Rijksmuseum, Objectnummer: RP-P-OB-83.751.

Literatuurlijst

Illustraties

Rijksmuseum
British Museum

Pamfletten en prenten

Alle prenten en pamfletten zijn vervaardigd in de Republiek tijdens de Spaanse Successieoorlog.

1702

Hooghe, Romeyn de, *Victorien der Geallieerden op Vrankryk en Spangien. A° 1702.*

Rijksmuseum, RP-P-OB-79.413.

Lafeuille, Daniel de, *De campagne der bondgenooten van den jaare 1702.*

Rijksmuseum, RP-P-OB-76.826.

1703

Naukeurig verhaal en omstandig dag-register, van het voorgevallene omtrent het belegeren, bestormen, en bemagtigen van het sterke fort, en stad van Bon. Na een belegering van weinig dagen den 15. Mey, 1703, aan den bondgenooten overgegaan.

Knuttel, 14943.

1704

Bochoven, Francois van, *De optocht der Bondgenoten.*

Knuttel, 15167.

Broue, Mattheus, *De gezegende Brit en batavier aan den Donauw: onder het beleid des hertogs van Marlboroug en R.V. barons van Hompesch, in twee koninklijke veldslagen, Vrankrijk en Beyerens leger-machten, en in weinig tochten Donauwaard, Nieuburg, Rain, Aicha, Friedberg, en Augsburg verwinnende.*

Knuttel, 15158.

(Hooghe, Romeyn de), *Allegorie op de overwinningen van de geallieerden in 1704. Praelteeken van hondert en vijftig steeden aen den Donau, Rijn en Moezel verlost door den onoverwinnelyke helden, die voor 't grootste verbond haer moed, en beleyd alom geseggent sagen.*

Rijksmuseum, RP-P-OB-70.102.

Hooghe, Romeyn de, *Slag bij Höchstädt, 1704. Zegen by Hoogstad op de Fransen en beyersen door S.H. Marlbourg en Pr. Eugenius van Savoyen verkreegen 13. Aug. 1704.*

Rijksmuseum, RP-P-1924-256.

J.V.H., *Zegevuur over 's lands glorieuse veldtriomfen aen den Donauw, door den onoverwinnelyken held en hartog van Marlboroug en de saamverknogte magten van de Hoogm: heeren staten der Vereenigde Nederlanden. Aan zyne exellentie den grave van Portland Drossart, en de Ed: achtbare heeren den president, borgermeester, schepenen, en raden der stad Breda.*

Knuttel, 15150a.

Krook, Enoch, *Den roemruchtigen zegenpraal van den veldslag bij Hoogstet; oorlogsspel. Versierd met verscheidene vertooningen, zang, dans, kunst- en vlieg- werken. Door yver bloeid de kunst.*

Knuttel, 15159.

Laan, Adolf van der, *Slag bij Höchstädt, 1704.*

Rijksmuseum, RP-P-OB-83.190.

Loduwyk in rouw; of de geallieerde lof-basuyn, uytgeblasen, over de weergalose victorie van Hoghstet, bevogten op den 13 augusti 1704 tusschen de dappere Hollanders, Engelse, en Duytsers, aan de eene ende France en Beyerse aan de andere kant.

Knuttel, 15163.

(Pola, Hendrik), *Eereboog ter eeuwige gedachtenisse der roemruchtige oorlogsdaaden van den doorluchtigste held en veldheer John Churchill, hertog van marlebourg, marquis van Blainfort, grave van Marlebourg, ridder*

van de kousebant, capityn generaal van de land militie van haar majesteit van Groot Brittagne etc. etc. etc.
Rijksmuseum, RP-P-OB-83.198.

Slag bij Blenheim, 1704.
Rijksmuseum, RP-P-OB-83.186.

Slag bij Blenheim, 1704.
Rijksmuseum, RP-P-OB-83.187.

Slag bij Blenheim, 1704.
Rijksmuseum, RP-P-OB-83.188.

Vianen, Jan, *Slag bij Höchstädt, 1704.*
Rijksmuseum, RP-P-OB-83.193A.

Vreughde-zangh, over het geluckigh arriveren van den gezeegenden krygsheld, zyn excelency den hartog van Marlborough, die op den 10 december 1704 met groote eer en vreugde-blyken tot Amsterdam ontvangen is, en van de Ed. grootachtbare heere burgemeesteren en regeerders der stad verwelkomt, gelijk men in dit lied alles lesen of singen kan, op de wijs: op een tijd niet lang geleen.

Rijksmuseum, RP-P-1998-180 (v).

1705

Chatelain, Zacharias, *Titelpagina van de Europese Mercurius, het eerste deel met de eerste zes maanden van het jaar 1705.*

Rijksmuseum, RP-P-OB-83.205.

the d--h (duke of Marlboroughs) politicks examin'd: or the danger of a defensive war tot the confederates. Reflections on the Duke of Marlboroughs letter to the S—s general of the United Provinces, as well as on those of Mons D'Auverquerque and D—s of the S—s, on the subject of not attacking the French. Also some remarks on a letter from Altea, inferted in the post-man, Sept. 1.

Knuttel, 15393.

1706

Buning, F., *Triomfzang over de heerlyke zege, op de Fransche, Spaansche en Beiersche heirlegers, omtrent Rammalliers, door de dapperste veltheeren, den heere hertog van Marlboroug, prinse van 't H. Roomsche Rijk enz, enz. Opperbevelhebber van de Engelsche en Nederlantsche troepen, en den heere graave van Nassauw, heere van Ouwerkerk, enz, enz. Eerste velt-maarschalk van de Zeven Verenigde landen, den 23 van bloeimaant 1706 bevogten.*

Knuttel, 15519.

Bynkerhoek, Cornelis van, *Triumph-basuyn, gesteken ter gedachtenis van de roemrugtige en overgrote victory, door de wapenen van Engelandt en de Vereenigde Nederlanden op de Fransen bevochten by Judoigne, op den 23. Van bloeymaent 1706.*

Knuttel, 15518.

Colerus, Johannes Nicolaus, *Dank-predicatie, gedaan den 24 november, 1706. Door den wijdberoemde J. Collerus. Eediensar des goddelyken woords, van de Augsburgsc he confessie binnen s'Gravenhagen, over de heerlijke en groote overwinningen van des campagne, in Eraband en Italië behaalt, onder het wijsbeleyd van de heere en princen den hertogh van Marlborough, en de heer van Ouwerkerk. Nevens het gelukkig ontzetten van Turin, door den prins Eugenius, en den Hertogh van Savoyen.*

Knuttel, 15514.

De groote Brabantse Brant-Klock. gelu van kerken en kloosters, synde de rouw-klagt dat de Franse Konink al sijn ongeluck heeft gesien door de Hollantse B ende de vlugt van Villeroy in het klooster tot Namen, ende de rouw-klagt van den Beyer-Vorst dat hy geen nering heeft om Brille te verkopen.

Knuttel, 15523.

De Spaanse koninglyke schenck-kan, uitgedronken op de gezondheid van koning Karel III, ten dagen der uitroepinge van sijn majesteit tot koning van de Spaanse monarchie, binnen Madrid.

Rijksmuseum, RP-P-OB-83.106.

Het hof van Magnus Augustus op stelten.

Rijksmuseum, RP-P-OB-83.000.

Huyberts, Cornelis, *Ter eeuwiger gedagtenis der heerlyke overwinningen door de bondgenooten op de wapenen van Vrankryk, onder den zeegen des almachtigen behaald: in het jaar 1706.*

British Museum, 1868,0808.3409.
Plegtelyke uitvaart der Fransche monarchy.
Rijksmuseum, RP-P-OB-83.103.
Vergadering van ce gedenk-tekenen en sin-spreuken, opgericht in de stadt Groeningen en triumph-bogen, kroonen en illuminatien & wegens de overgrote victorien in Spagnien en Braband bevochten in may en juni 1706.
Van Alphen, 00609.
Wapen-kreet van Ludofricus, voor Phlippijn Angevijn en madam Harkin.
Rijksmuseum, RP-P-OB-82.993.
Warnaar, Barend, *De zegepraalende Hartog van Marlbourg en heer van Ouwerkerk, de nederlaag van de gewese keurvorst van Beyeren, en Villeroy, op de vlakke van Judoigne, by Ramillies: voorgevallen op den 23 mey, 1706. Oorlogsspel versierd met verscheyde vertooningen zang, dans, kunst- en vlieg-werken.*
Van Alpen, 00607.

1707

Bolswert, *Schelte Adamsz, Bellona, zegen-praalende voor de bondgenooten, vasten-avonds triomf over de vyandyke gedwonge vasten.*

Rijksmuseum, RP-P-OB-83.066.

De heerlykheid Gods met een grote glans opgegaan aan den Donauw, overgegaan na Ramellys en Barcelona, voortgegaan tot aan Turin. In verscheideseer uitnemende Overwinningen van de Bondgenoten, behaald op de wapenen des Konings van Frankryk. Ter eeuwiger gedagtenisse. Schriftmatig verklaard en toegepast door dienaar des evangeliums tot Amsterdam

Knuttel, 15581.

1708

De nieuwe princelijke schenk-kan. Uytgeschonken op de gesontheyd van de dappere veld-heeren, en overwinnaars van 't France leger: te weten, Jan Wilhelm Friso, prins van Orange en Vriesland, Fransoys Eugenius de Soissons prince van Savoyen, Jan Churchil, prins en hartogh van Marlborough, en de graef Hendrik van Nassou, Heer van Ouwerkerk.

Rijksmuseum, RP-P-1896-A-19155.

De Rijsselse tuimelaar, of voorspel van 't overgaan van die stad aan de geallieerden, den 23. October, 1708.

Rijksmuseum, RP-P-OB-83.069.

(Allard, Carel), *'t Gentile Rommel-musyk en de Franse chamade van Vlaandre/De gentile omgekeerde mottage hand-schoen.*

Rijksmuseum, RP-P-OB-83.133.86.

1709

Breekhout, J., *Triomf der hooge bondtgenooten van den jare 1708. Voornamelijk in de Nederlanden.*

Knuttel, 15803.

Bremden, Daniël van den, *Neerlands zegenwagen, pralende met de krygslauren van 't jaar 1709 tot 1710.*

Rijksmuseum, RP-P-OB-83.318A.

Een Frans tiktakje op een Beyersch verkeer-borretje. Deze prent zou ook uit 1704 kunnen komen!

Rijksmuseum, RP-P-1910-3596.

Het vorstelyk kaart-spel tussen een Spanjaard, Hollander, Fransman, Engelsman en Hoogduitser.

Knuttel, 15806.

Hooghe, Romeyn de, *Veldslag Malplaquet, 1709.*

Rijksmuseum, RP-P-OB-83.312.

Laan, Adolf, *Slag bij malplaquet.*

Rijksmuseum, RP-P-OB-83.313.

Lamsvelt, Jan, *Zegenpraal der bondgenoten bij Bergen, 1709.*

Rijksmuseum, RP-P-OB-83.418.

Schermer, Lukas, *Triomfzang over de groote zegepralen der bondgenooten, van den jaare MDCCVI, tweede druk.* (waarschijnlijk wel een aangepaste versie)

Knuttel, 15679.

Triktrak spel om Bergen, 1709, weereids-tijd-kortinge.

Rijksmuseum, RP-P-OB-102.754.

Triktrak spel om Bergen, 1709.

Rijksmuseum, RP-P-OB-83.374.

(Vianen, Jan van), *Slag bij Malplaquet.*

Rijksmuseum, RP-P-OB-83.419.

1710

De beere-vlucht, op de veld-tocht van 't jaar 1710 in Spanjen en de Nederlanden. Te Versailles (in de verdorde lelien).

Van Alphen, 00653.

Schermer, Lukas, *De tempel van Saturnus, verbeeldende den oorlogsroem der bondgenooten, van den jaare 1709.*

Knuttel, 15891.

1712

De eerste Franse Harlequin met zyn rarikiek in Groot Brittanjen verhaalende op een boertige wys, alles wat 'er gepasseert in de maand van juny, 1712.

Knuttel, 16084.

Ondankbaarheid van Brittanje, ontdekt en vertoont, 1712.

Knuttel, 16083.

Zeeus, Jacob, *Eerkroon voor Brittanje.*

knuttel, 16078.

Zeeus, Jacob, *Triomfwagen voor Ormont.*

Knuttel, 16080.

1713

Reden-voering van den hertog van Marlebourg tot het volk van Albion over de vrede met Frankrijg. Gevolgt naar het nieuws van Carthago, ens.

Knuttel, 16174.

(Zeeus, Jacob), *Maestrigts zegengroet, aan den grooten en doorluchtigen oorlogsheld, John Churchil, prins des H. Roomschen rijks en hertog van Marlbouroug, op zyn gelukkige aankomst aldaar uyt Groot Brittanje.*

Knuttel, 15978.

Van dit zelfde werk is ook een herdruk in 1715. Bij de herdruk staat Jacob Zeeus naam vermeld.

Knuttel, 16259.

1722

Titelpagina voor de Europese Mercurius, het eerste deel met de eerste zes maanden van het jaar 1722.

Rijksmuseum, RP-P-OB-83.751.

Ander soort bronnen:

Medaille ter ere van de Slag bij Blenheim. Geslagen in de Republiek, 1704.

British Museum, MB2P260.55.

Literatuur

Alphen, G.A. van, *Catalogus der Pamfletten van de Bibliotheek der Rijksuniversiteit te Groningen 1542-1853* (Groningen 1944).

Black, J., *European International Relations 1648-1815* (Basingstoke 2002).

Deen, F., ed., *Pamphlets and Politics in the Dutch Republic* (Leiden 2010).

Dingemans, C.W., *Rap van tong, scherp van pen. Literaire discussiecultuur in Nederlandse praatjespamfletten (circa 1600-1750)* (Hilversum 2008).

Holmes, R., *Marlborough, Britain's Greatest General* (New York 2009).

Frijhoff, W., en Spies, M., *1650. Bevochten eendracht* (Den Haag 2000).

Groenenboom-Draai, E., *De Rotterdamse woelreus, de Rotterdamse Hermes (1720-'21) van Jacob Campo Weyerman: Cultuurhistorische verkenningen in een achttiende-eeuwse periodiek* (Amsterdam 1994).

Haks, D., 'War government and the news. The Dutch Republic and the War of the Spanish Succession, 1702-1713', in: Koopmans (red.), J. , *News and Politics in Early Modern Europe (1500-1800)* (Leuven 2005), 167-184.

Harline, C.E., *Pamphlets, printing, and political culture in the Early Dutch Republic* (Dordrecht 1987).

Harms, R., *Pamfletten en publieke opinie, massamedia in de zeventiende eeuw* (Amsterdam 2011).

Hattendorf (ed.) J.B., *Marlborough: soldier and diplomat* (Rotterdam 2012).

Horn, R. D. , *Marlborough : a survey : panegyrics, satires and biographical writings, 1688-1788* (New York 1975).

Jones, J. R., *Marlborough* (Cambridge 1993).

Knuttel, W.P.C., *Catalogus van de pamfletten-verzameling berustende in de Koninklijke Bibliotheek, derde deel 1689-1713 (S' gravenhage 1900)*.

Kruif, J. de, *Het lange leven van het pamflet : boekhistorische, iconografische, literaire en politieke aspecten van pamfletten 1600-1900* (Hilversum 2006).

Onnekink, D.M.L., en Bruin, R. de, *De Vrede van Utrecht* (Hilversum 2013).

Onnekink ed., D.M.L., *War and religion after Westphalia, 1648-1713* (Farnham 2009).

Veenendaal, A. J., 'The War of the Spanish Succession in Europe', in J. Bromley (red.), *The New Cambridge Modern History VI: The Rise of Great Britain* (Cambridge, 1970), 410-445.